

KNJIŽEVNOST

MESEČNIK ZA UMETNOST IN ZNANOST

7

L. I. 1933

- J. Kozak: Majska noč
E. E. Kisch: Moralni preporod Nemčije
B. K.: Književnost o vasi in kmetu
T. Brodar: Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje (Konec)
I. Erenburg: Kaj je kino?
T. Brodar: § 171
J. Kokalj: Agrarna prenaseljenost Slovenije
G. Krklec: Somrak sentimentalne lirike
O. Drenik: Cene zemljiških proizvodov in zemljiška renta
B. Z.: Nekaj besedi h Kreftovim „Celjskim grofom“

(Priložene položnice za 3. obrok)

Uredništvo in uprava: Rimska cesta št. 20/I.
Izdajatelj in urednik: Bratko Kreft, Rimska c. 20/I.
Odgovorni urednik: Vičič Milan, Idrijska ulica št. 13.

TISKARNA „SLOVENIJA“ D. Z. O. Z.

LJUBLJANA
WOLFOVA UL. ŠT. 1

Izvršuje vsa v tiskarsko stroko
spadajoča dela po zmernih cenah. — Časopisi, knjige, revije,
brošure, vabila, letaki, plakati itd.
Zaloga beležnih koledarjev.

TELEFON 27-55

VSEBINA DO ZDAJ IZDANIH ŠTEVILK »KNJIŽEVNOSTI«.

1. štev. (razprodana.)

M. Gorkij: Človek. — T. Brodar: Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje. — J. Kozak: Vojtra. — P. Lem: Ludvik Mrzel in socialna književnost. — I. Kosec: Psihoanaliza in individualna psihologija v teoriji in praksi. — T. Čufar: Skica o gospodu. — L. Adamič: Slovenski kmetje molijo za mehiško cerkev. — I. Babelj: Linija in barva. — L. Flaherty: Moje knjige v Irski. — O. Hudaes: Nekaj besed o slovenski mladinski književnosti. — J. P.: Miško Kranjec: Življenje.

2. štev. (razprodana.)

V. Kostanjevec: Današnja kriza in bankrot narodnogospodarske »znanosti«. — M. Klopčič: Materino pismo. — T. Brodar: Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje. (Dalje.) — L. Adamič: Slučaj Mooney-Billings. — P. Lem: Ludvik Mrzel in socialna književnost. (Dalje.) — I. Kosec: Psihoanaliza in individualna psihologija v teoriji in praksi. (Dalje.) — B. K.: K aferi »Veselega vinograda«. — P. Lem: Bartol: Lopez.

3. štev.

T. Brodar: Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje. (Dalje.) — S. Janež: Ljudje v hotelu. — P. Lem: Ludvik Mrzel in socialna književnost. (Konec.) — L. Adamič: Slučaj Mooney-Billings. (Konec.) — P. Lem: Zgodovinski pregled revizionizma. — M. S.: Kriza »Ljubljanskega Zvona«. — P. Lem: Bartol: Lopez. (Konec.) — T. Brodar: Čufar: Februarska noč.

4. štev.

P. Lem: Karl Marx. — I. Erenburg: Hugenberg, Ufa in nemški patriotizem. — T. Brodar: Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje. (Dalje.) — A. K.: Lebnov svobodni duh. — F. Albrecht na periferiji spoznanja. — Vidmar vrši duhovno službo narodu. — Lajovic v »Zvonu« osvetljuje našo zgodovino. — B. Z.: Nova ruska proza.

5. štev.

A. Kovač: Železna peta. — T. Brodar: Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje. (Dalje.) — B. K.: Seliškar in njegov roman »Nasedli brod«. — V. Kostanjevec: Gospodarske krize v luči Marxove ekonomike. — T. Čufar: Akord v kámnolomu. — B. K.: Govekar redivivus ali Koseski našega časa. — A. K.: Indija pod peto angleškega imperializma.

6. štev.

M. Lesueur: Zene čakajo na delo. — V. Kostanjevec: Premajhen konzum kot vzrok gospodarskih zastojev? — A. V.: Žensko vprašanje. — L. Adamič: Sacco in Vanzetti. — I. Kosec: Reforma šolstva. — E. E. Noth: Najamna kučerina. — Kranjec: Predmestje.

Juš Kozak:

MAJSKA NOČ

V pritličju vélike, moderne stanovanjske hiše se je odprlo okno. Jakob Gržina se je z vsem životom sklonil na cesto, da bi pregledal čim več neba. V sobi je bilo soparno, zunaj je nalegal jug, kopičil temnosive megle, iz katerih se je od časa do časa vsipal dež. V mladem zelenju na lipah za vodo so čivkali in se otresali premočeni vrabci. Onstran vode je cvetel španski bezeg, mogočni kostanj na klancu je bil že v svečkah. Toda ceste so bile prazne, okna zaprta, da se je sivo nebo zrcalilo s kovinastim bleskom v steklu.

Jakob se je zlovoljno oziral v izprane hišne zidove in poslušal popevčico iz Traviate, ki jo je nekdo v gornjem nadstropju ubiral na klavirju. »Le venkaj zbeživa...« je zvenelo skozi strop in prenašalo hrepenenje, ki je nenadno prevzelo človeka v tej sivi, vzdušni pomladni nedelji. »Morda je mlada gospa nad mano? Mož se igra v kuhinji z otroki, ona je pogledala cvetoči bezeg na oni strani, sedla h klavirju in krčevito zaigrala. Zdaj je vstala,« je razmišljal Jakob, »stopila je k oknu in se ozira z zgubljenim pogledom za oznanjenjem sladke pomladne omamljenosti. »Nič nenavadnega ni, če ženske v takih dneh kar na lepem jočejo.« Po klancu sta prihajala fant in dekle. Obstala sta pod lipo ob vodi, dekle je odprlo dežnik in se naslonila na fanta. Iskala sta udobno streho pod zeleno krošnjo. Široki valovi južnega vetra so zajemali mesto in dražili živce. Jakob je čutil, kako se ga polašča čuvstvo osamelosti, ki se rado razraste v melanholijo.

Oblaki so se pretrgali, viseli so kakor cunje izpod neba. Jakob je taval po mestu. Na Gradu je igrala godba, mesto je slavilo svojega zaščitnika sv. Jurija in je rajalo na veselici. Goste vrste meščanov so se spenjale v grajsko reber in se zopet vračale. Ljudje so si želeli izpremembe v moreči tesnobi. V samotni ulici je pogledal Jakob v odprto okno, skozi katero se je ozirala na cesto rdečelična ženska v srednjih letih. Odzadaj so jo lovile moške roke ter jo poskušale potegniti nase. Z glasnim smehom se je otepala. Jakob je opazil, da se je le delala, kajti v tistem hipu se je že okrenila in razpela roke.

Nadaljeval je svojo pot in se smehljaj: »Omamiti se je treba.« Toda v glavi je občutil trudnost in v prsih tako tesnobo, da že v prihodnjem trenutku ni vedel, kaj misli. Mimogrede je pogledal v kavarno, kamor je zahajal. Ljudje so sloneli ob oknih in strmeli na

cesto. Prijel je že za kljuko, pa se je premislil. Zavil je skozi mesto in dospel do drevoreda. Razburjeni ljudje so mu prihiteli na železniškem prelažu naspoti. Nekdo je kričal »Stražnik!« Jakob je zagledal tik ob progi gručo. Pristopil je. Ljudje so razvneto pripovedovali, kaj bi se lahko pripetilo, če ne bi ta ali oni, v gruči se ni dalo uginiti, kdo je bil junak, rešil dekleta. Šele sedaj je Jakob opazil med njimi mlado dekle, ki je topo strmela pred se, in so ji po licu drsele solze. Večkrat ji je vzdrgetalo telo, rada bi se iztrgala, toda močne roke so jo držale od vseh strani. »Pod vlak je hotela.« — »Je bila že na progi. Ko smo jo prijeli, si je poskušala izpuliti lase.« — »Zakaj?« je vprašal Jakob, ki je čutil, kako se ga polašča nemir. »Prašajte jo, saj ne da odgovora.« »Križ božji, ljudje kar pod vlak skačejo,« je stokala mlada gospa, opirajoča se na moževo laket. Jakob se je ozrl in videl, kako plašno upira oči v dekle, ki je stala negibna sredi gruče in srepo strmela v tirnice. Jakob je opazoval, da se nekateri nervozno prestopajo, odhajajo in se zopet vračajo. Drugi govore hitro, vse bi radi vedeli, kakor bi hoteli zatajiti nekaj, kar je prebudila v njih sosesčina z nesrečnim dekletom, ki se je odločila v smrt. »To je tisto,« je mislil, »o čemer toliko pišejo. Tak dan bi človek mirno vzel revolver in se z naslodo ustrelil. Strašni so sokovi prebujajoče se narave.« Med tem je dospel stražnik in odvedel dekle, gruča se je glasno razhajala. Čutilo se je, da je nekaterim dobro delo, ker se je nekaj zgodilo.

Jakob je iskal, kje bi se otrešel vzdušne more. Hodil je med gostimi travami, ki so se že priklanjale čez stezo. Sočna rast je kipela iz zemlje, se razpenjala nad njo in ustvarjala mehke sence. Opojne vonjave razkošnega cvetja so se pretakale s toplimi južnimi sapami. Nad Krimom so zažarele zarje med pretrganimi oblaki. Kakor da je plamen udaril skozi temno nebo. Jakob se je ustavil. V nogah je čutil svinčeno težo, v sencih pritisk krvi, zaman je pričakoval svežega diha, ki bi upokojil naraščajoči nemir. Plamteči oblaki so obledeli, sive megle so se ponižale, topel dež je pričel zalivati polja, livade in raztezajoče se krošnje dreves.

Vrnil se je domov in zgodaj ugasnil luč. »Priporočljivo je človeku, ležati in nič misliti, potem zaspati. Morda se jutri zjasni in zalije sonce navsezgodaj sobo.« Nad njim so skakali otroci, nekdo je štorkljajal po sobi. Spodaj je ležal Jakob, oči so se mu že zapirale, ko se je leno pogovarjal s sabo: »Veseli so, da je noč. Mir utruji človeka.« Napol je dremal in se vendar še zavedal zbeganih misli, ki so se pred spancem motale v glavi. »Kaj bi pisali, če bi stražnika, katerega so pozvali k dekletu, napadla melanholija in bi se nenadno ustrelil? Kakšne stvari razmišljam...«

Na stopnišču je hišnica zaprla električno luč. Dež je enakomerno padal na pločevinasto podoknico.

Jakob se je v polsnu predramil in se vzel v postelji. Zamolklo bobnenje se je razlegalo po hiši. Zapored so se ponavljali treski, kakor da se je razletela plinska cev in bi se užgalo naprej. Jakob je planil iz postelje, si ogrnil suknjo in hitel bos k vratom. V gor-

njih nadstropjih so se odpirala vrata, ženski glas je kričel vpraševal, kaj se godi. Stopnišče je bilo skoraj temno, medli odsev dvoriščne svetilke se je poznal le na oknih. Bobneči udarci so utihnili, toda tisti hip je zažvenketalo razbito steklo, človek je bil človeka, ki je krčevito ihtel. Glas je razodeval, da joče ženska. Vsa hiša se je vznemirila. Izza nekaterih vrat so se čuli klici »na pomoč!«. Jakob je strmel v temo in hitro premišljal »mož se je napil in bije ženo. Le kdo? v hiši stanujejo sami mirni ljudje.« Mimo je prihitela moška postava. Skočil je za njim in vpraševal, kaj se godi? Neznanec je potegnil iz žepa ključ, ga zavrtel in hladnokrvno odvrnil: »Hudič vedi, kaj imajo.« Izginil je na dvorišču. Jakob je še razločil krik »ubiti... in je že planil za neznanecem. Plečat moški je tekkel, kolikor so ga nesle noge. »Držite ga,« je kričal Jakob in drvel bos za njim. Ni vedel, da se mu je odpela suknja in se v temi še bolje razloči srajca. Izza drevesa je stopil človek, zagrabil neznanca, ki se je divje otresel ter bežal dalje. Jakob se je vrnil. Na temnem stopnišču so stali ljudje, prilezli so iz vseh stanovanj. Nekatere gospe so drgetale od strahu, služkinje so stiskale glave in si nekaj smeje pripovedovale. »So ga prijeli?« — »Ne, ušel je.« — »Jezus, kako sem se prestrašila, sem mislila, da jo je ubil,« je tarnala starejša gospa. Večina se je odločila, da pojde pogledat, kaj se je pripetilo. Jakobu je bilo nerodno in se je stisnil za vrata. Opazil je, da je ostala sosedova služkinja spodaj. »Slišite, kaj vse to pomeni?« Pritajeno mu je pričela pripovedovati. »Že popoldne sta se prerekala.« »S kom? Kdo?« »No, Cila in tisti fant, ki ga je imela. Brezposelni mesarski pomočnik. Strašno je ljubosumen. Poleti sta se še skrivala v kleti, zdaj je hodil gori. Vežni ključ je imel in je vsako noč spal pri njej. Kolikokrat sem ga zjutraj srečala. Pravijo, da sta živela skupaj. Morda ga je celo oblačila. Danes sem ju videla na Gradu. Ves čas sta se kregala. Naveličala se ga je, pa ni marala več z njim.« Med tem so se ženske vrnile od zgoraj. Jakob je ostal v temi in poslušal. »Po vratu jo je obrezal, vsa se trese.« »Bog zna, kaj bi počel z njo?« je glasno premišljevala druga, »vrata je vlomil. Taka vrata, vam rečem, da je železo vse izkrivljeno. Nocoj se še zapreti ne morejo.« — »Ali ste videli, kako se je izgovarjala zaradi ključa? Sama mu ga je dala. Pomislite, vse bi nas lahko podušil, kakšna zverina. Ko je vlomil zunanja vrata, se mu je zaklenila v kuhinjo. Razbil je šipo na vratih, jih odklenil od zunaj in jo zvelkel na hodnik. Reva je vsa krvava.« Počasi je prtipala po stopnicah starejša gospa. »Moj bog, tako sem se prestrašila, da sva z Leno od znotraj tiščali vrata in vpili na pomoč. Le kaj poreko domači, nobenega še ni doma. Prav se je zgodilo candri, nikoli jih ni imela dovolj.« Izmed služkinj se je ena zavzela: »Rada ga je imela.« »Rada,« je tarnala gospa, »rada, da ga vlačijo domov. Jaz bi ji že pokazala.« Služkinje so se stisnile v svoj kot in se hihitale. Počasi so se odkrivalle vse tajnosti. »Veste, ločena je bila, pa se je obesil nanjo. Za delo pridna, da nič ne rečem. Le brez moškega ni mogla živeti. In še mlajši je od nje.

Nekoč sem že svarila gospo, pa se je obregnila, da naj nikar ne piham, kar me ne skeli. Njej privoščim, ne dekletu.«

Jakob se je umaknil v sobo. Potiho se je smejal sebi, ko se je domislil, kako je tekel bos za tujcem. Zdaj se je dobro spominjal Cile. Bila je malce raznešena, prameni črnih las so ji opletali okoli glave. Kadar jo je srečal na dvorišču, se je vselej široko smejala. Imela je bele zobe, da so se svetili že od daleč. Pri hoji se je zibala in postavljala noge močno navzkriž. Pravili so, da se ljubi vsako noč. Dolgo je prikrivala, nocojšnja noč je dala njeno življenje v zobe. Ali se je nameraval neznan ljubimec maščevati? Izbruh nebrzdanih sil je pretresel vso hišo, vznemiril ljudi, da nihče ne more več zatisniti oči. Boječa človeška narava se je zgrozila, kakor da se je utrgal plaz.

Pod oknom sta se dva poslavljala in se glasno pogovarjala. »Brezposelni postajajo nevarni. Pri sosedovih je bila služkinja sama doma in ji je podstavil nogo, ko je zapirala vrata. Komaj je zaloputnila pred njim.« »Ali veš, da je na sedmem stopnišču tak capin udaril svetnika P. po roki, ker ga je oštel in mu ni dal daru?«

Jakob je poslušal in se smejal. »Brezposelni silijo v tople domove, eden tako, drugi s palico v roki. Strah se polasča hišnih prebivalcev. Življenje se je pričelo zaganjati.«

Ko sta se razšla, je bilo videti, da se je hiša umirila. Družina, kjer je služila Cila, se je vrnila, skozi zidove se je še čulo prerakanje, pa je kmalu zamrlo.

Mirno je Jakob zatisnil oči. Zdaj mu je odleglo. Čutil se je sproščenejšega od more soparnega pomladnega dne. Izbruh narave v mesarskem pomočniku je vsesal tudi njegovo napetost.

Nenadno je ženski glas nekje zgoraj prestrašeno zavreščal. »Pomagajte! Je že tu.« Jakob se je motil, ljudje niso še spali, ampak preplašeni bedeli. Po hiši so se pričele zopet odpirati vrata. »Telefonirajte na stražnico,« je kriknila ženska od zgoraj nekemu, ki je pogledal skozi okno. Pod oknom so se čuli skoki bežečega človeka.

»Kaže, da jo je nemara res poskušal ubiti,« je ugibal Jakob. »Kako hladnokrvno me je prej zavrnil. Hudič vedi, kaj imajo. Dekle je moralo slutiti, zato je trepetala kot šiba. Bog zna, kolikokrat ji je ležal v naročju? Zdaj se ga otresa in vabi drugega. Vseeno mu je, že leto dni je brez službe, pri njej je iskal opore za trdo življenje. Ni izgubil prenočišča in morda tudi hrane, izgubil je poslednjega človeka in...«

Jakobovo premišljanje je prekinil nov dogodek. Na osmem stopnišču je v pritličju zažvenketala šipa. V noč so se oglašali otroški klici, »ata, mama!« Hrup je naraščal in tudi preplašeno vkanje otrok. »Mamica!« Tresk, kakor da lomijo stole in jih mečejo v vrata. Vzbesneli človek orje po stanovanju. Jakob je odprl okno na stežaj in se prevesil na cesto. Iz teme je prihitel stražnik, katerega so pozvali zaradi pomočnika, ki je še enkrat poskušal k nezvesti ljubici. Stražnik se je nekaj trenutkov ogledoval, nato se je

zavihtel na pritlični balkon in skočil v stanovanje, odkoder so se razglašali prestrašeni kriki otrok. Za njim se je še drugi skobacal.

Gospa v gorenjem nadstropju je vse opazovala in vsa osupla kričala: »Ne, ne tja, na našem stopnišču!« Izza vogala se je prikazal zaspani hišnik. Gospa mu je skozi okno hitro opisala dogodivščino. Hišnik se ni dolgo premišljal. Zlezal je prav tako na balkon, se zrinil v stanovanje, da bi speljal stražnika na pravo pot. Čez čas so se vsi trije pojavili na dvorišču in se med živahnimi pomenki približali pod okno, skozi katero se je sklanjal Jakob.

»Žena mu je očitala, da lazi za drugimi. Danes so ga videli na Gradu z neko cipico. Hčere trdijo, da sta se že dolgo prerekala v svoji sobi. Kmalu potem, ko so lovili onega, je tudi temu zavrela jeza, pričel je razbijati šipe in lomiti stole.« Od nekod se je pojavil hišni upravitelj, skupaj so se odpravili na ogled, kako je pri Cili vlomil besni pomočnik.

Jakob je zaprl okno: »Zdaj bo mir.« Smehljal se je in se počutil tako lahkega, da bi najrajši vstal, se opravil in stopil v pomladno noč. Poklical bi Cilo, povabil jo s seboj in ji govoril tako neumno, da bi vse pozabila. Hodila bi po mestu, postajala v senci pod bujnim zelenjem ter bi poslušala, če se ni še kje kaj pripetilo.

Snov, ki se je ves dan pod temnim soparnim nebom zgoščala, je raznesla lupino in zdramila plazove strasti.

Egon Ervin Kisch:

MORALNI PREPOROD NEMČIJE

Znameniti reporter, ki je čehoslovaški državljani, opisuje, kako petsto let po katoliški inkviziciji Hitler v službi Hugenbergovega kapitala, Pašenovih veleposestnikov in s pomočjo izkušenega katoliškega centruma vzgaja nemško delovno ljudstvo k pokorščini kapitalu in imperialističnemu militarizmu na tak način, da je vzbudil nepopisen vihar ogorčenja in nebroj protestov v vsem zapadnem inozemstvu, brez ozira na razredno, nacionalno ali versko pripadnost, tako da je Hitler vsaj v brutalnosti moral odnehati. — O. u.

Na predvečer in na dan volitev se je začel tudi v Spandauu divji ples privilegirane stranke. Bobnanje, trobentanje, kričanje in streljanje se je vse bolj in bolj približevalo, policijski psi so na dvorišču divje zalajali, v hiši trušč in kričanje, na spanje je bilo prav za prav malo mogoče misliti, kakor v času našega policijskega zapora.

10. marca je bil poklican Otto Lehmann-Russbüldt med sprehodom v pisarno. Ko sem bil zopet v celici, mi je moj sosed potrkal na zid — znak, naj pridem k oknu. »Lehmann-Russbüldt je izpuščen, poslal mi je svojo culico. To je prvi izmed nas, ki je

odšel. Le nekaj jih je že odšlo v bolnico, med njimi Kurt Kläber, proletarski pesnik. Pol ure zatem so izvedeli, da je tudi doktor Apfel izpuščen.«

Ko je minulo zopet pol ure, je prišel k meni paznik: »Z nami pojedete sedaj v pisarno.«

Pridem do prostora, kjer oddajajo zavitke za jetnike. Tam stoji mnogo žena, prerivajo se do mene: »Ali še živi moj mož?« — »Kaj dela X?« — »Je Y zdrav?« — »Recite Z-u, da ga pozdravljam.«

Odgovarjam kolikor mogoče hitro; zastajati ne smem; tega mi ne dovoljuje moj uniformirani spremljevalec, ki ga zopet drugi uniformiranci izpred vrat opazujejo s strogim pogledom.

»Vrnete se zopet na policijsko predsedstvo,« mi reče uradnik v pisarni.

»Zakaj?«

»Ste tujec?«

»Da.«

»No, verjetno je, da vas izženo iz Nemčije. Vzemite svoje stvari in pojdite s tema dvema gospodoma.«

»Če bi hoteli pobegniti, vas na mestu ustrelimo,« mi reče eden gospodov.

Policijski avto čaka name. Vozimo se skozi Spandau, preko Gosposke ulice. Ogledujem si nacionalno socialistični Berlin. Na čelu, pred oddelki nacijev, hodijo častniki v cesarskih uniformah, skupina študentov maha s palicami, otroci v rjavih uniformah... , začuden gledam naokrog.

»Ne poznate Berlina?« me vpraša eden gospodov, ki sta me posadila med se.

»Dolgo me ni bilo tu,« odgovarjam, »na Kitajskem sem bil.«

»No kako je tam?«

»Tudi ne prav lepo.«

»Kaj naj pomeni tole: tudi ne prav lepo? Tu v Nemčiji je zdaj zelo lepo, vsi se vesele, da bodo končno vendarle iz Židov in marksistov naredili kašo... «

»... in iz vseh nevrednih,« pristavlja drugi.

Glej, ta dva gospoda sta se hitro naučila. Pred osmimi dnevi gotovo še nista niti slišala o programu nacionalnih socialistov, sedaj pa znata na pamet vse štiri besede, ki ga sestavljajo: Žid, marksizem, nižja rasa in kaša.

Pridemo na dvorišče policijskega predsedstva. Tam vse magoli nacijev, ki so postali policaji, in ki so tu kakor doma. Spet v zapor, spet mi pregledajo žepe.

Tedaj me porinejo v skupno celico. Polna je jetnikov. Šaljivo hočem vprašati, kdo je najstarejši, pri kom se moram javiti, toda vprašanje mi zastane v grlu...

Pogled na te ljudi, delavce, je strašen, ranjeni so, zbite oči imajo, obvezani so. Odkod prihajajo, kdo jih je tako pretepal?

Še svojega površnika nisem položil na pograd, da bi si tako

zagotovil prostor v tej skupinski celici, ko so me obkolili prav vsi jetniki, nagovorilo me je petdeset do šestdeset prijatih delavcev, kažejo mi svoje grozne rane in pripovedujejo svoje žalostne doživljaje.

Prerivali so se do mene, odriivali drug drugega, opisi so se prepletali tako, da sem razumel le posameznosti brez vsake zveze in vsak čas je kdo drugi povzel besedo, da mi kaj pove in pokaže.

Pet ali šest dni so bili skupno zaprti, prenašali so neprestano nepopisna mučenja in sedaj je prišel tovariš k njim, ki ni bil v njihovi sredi. Pri njem so si hoteli olajšati srce, njemu izreči svojo obtožbo, njemu so dokazovali bestijalnost svojih mučiteljev. Vsled tega je krog mene bila prava gneča, množica dejstev in pogledov, ki mi je povzročila vrtoglavost.

Vse so na dan volitev ali pozneje aretirali v njihovih stanovanjih in so jih mučili vpricho prestrašenih družin. Njihovo pohištvo je uničeno, knjige raztrgane. Ne da bi jim bili dovolili, da bi se dovolj oblekli — mnogi niti čevljev niso obuli — so jih odvlekli v nacijske vojašnice, v tako zvano Friesenkaserne, kasneje v tovarno na Friedrichstrasse, ki je bila spremenjena v vojašnico SA.

»Izbili vam bomo marksizem iz glave.«

Pet dni in pet noči so jim na vse načine izbijali marksizem iz glave.

V glavnem se je povampirjeni pruski podoficirski duh izživljal na ta način, da so prisilili zaprte delavce, da so na dvorišču izvajali vojaške vaje. Na zapoved so morali legati v blato in vstajati. Če so jim popuščale moči, so jih pretepali s palicami in biči. Morali so legati in vstajati do nezavesti tako dolgo, da jih ni mogel premakniti več noben udarec, ne palice, ne biča.

Vsak dan so se morali postavljati v vrsto in cele ure dvigati — roke k fašističnemu pozdravu, vzklikati v zboru: »Našemu dragemu kanclerju Adolfu Hitlerju trikratni, krepki, zmagoviti zdravo!« Kdor ni dovolj ostro izprožil roke, kdor ni dovolj glasno vzklikal, so ga gazili z nogami in tolkli s palicami.

Tekst pesmi, ki so jo morali skupno na glas prepevati, se glasi:

Kaj smo bili včeraj? — Še marksisti.

Kaj pa jutri? — Nacionalni socialisti.

Zivijo!

Prav tako so morali skupno in na glas moliti očenaš. V sobah vojašnice pa so se vrstile drugačne procedure. Jetniki so na ukaz pili ricinovo olje, nato so morali sleči hlače in se nagniti preko mize. Tedaj so jih tako topli s palicami, da jim je pokala koža in jim je odpadalo sveže meso. Prav vsi, ki so se nahajali z menoj na policijskem predsedstvu, so imeli take rane. Videl sem jih z lastnimi očmi. Če pa je med tem pretepanjem ricinus jel delovati, je družba mučiteljev pokala od smeha.

Drugi jetniki so se, potem ko so povžili ricinus, morali po-

staviti z obrazom proti zidu in tako dolgo delati počepe, da je na veselje onih, ki so ukazovali, delovanje zdravila jelo spremljati počepanje.

Enega izmed zaprtih delavcev so postavili sinu nasproti. Obe ma so dali palice in z revolverji in z udarci so jih prisilili, da sta tepla drug drugega. »Bolj, bolj,« so zapovedovali mučitelji. »Hitreje, hitreje«... Oba sta tu, oče in sin, oba imata strahovito izmaličeno glavo, očetovo oko je modro, podpluta in izbuljeno, čeljusti so mu nabrekle, skoro raztolčene.

Stalno sporočajo jetnikom, da jih bodo ustrelili, da jih bo danes v kleti pet ustreljenih, ponoči so se šalili z njimi na ta način, da so streljali v celico. Često je ta ali ali oni od preganjanih zakričal: »Ustrelite me že vendar, strahopetci!« Nato so ga še z večjo besnostjo pretepali.

Vsako mučenje so spremljale porogljive besede. Priljubljeni so bili predvsem izrazi take vrste: »Ti imaš pač zares malo veselja z nami, ne? A tvoja žena se je zato tem bolj veselila. Čez devet mesecev bodo vaše žene dobile prave Hitlerjevce.«

Te opazke so tembolj vznemirjale in mučile, ker nobeden izmed ujetnikov ni imel stika s svojo rodbino, nihče ni vedel, če niso morda odvedli tudi žene.

»Zasliševanje« so imenovali igro vprašanj in odgovorov, ki so jo uprizarjali na sledeč način: »Kaj si?« — »Sem marksistična svinja.« Kdor ni tako odgovarjal, je dobil po glavi in ustih udarce, ki so onesveščali. Če pa tako odgovori, ga popravlja eden mučiteljev: »... marksistična prasica.« Ponovno mora reči: »Sem marksistična prasica.«

Na vprašanje, kje je dobil rane, je moral ranjenec odgovorjati: »Pijan sem padel na peč.«

Brade so jim odrezali, lase ostrigli, večinoma pol glave, ali pulili, nekaterim so izrezali lase v obliki (Hackenkreuz) kljukastega križa.

Enemu izmed majorjev SA je bilo mučenja dovolj, tako da je končno z nogo udaril ob tla in svojim strankarskim tovarišem pred jetniki zakričal: »No, dovolj je sedaj.«

Grof Helldorf je osebno nadzoroval vojašnico in ukazal, da so mu privedli jetnike, ter ukazal nova mučenja. Posebno ga je zanimal ogled Židov. Pokazati so mu morali spolne organe in vprašal je:

»Kakšna je vera tvojega očeta?«

»Evangeljska.«

»Materina?«

»Katoliška.«

»No, prava židovska mešanica si, mati se ti je spečala z Židi.«

Med jetniki se je najslabše godilo Židom. Najbesneje so jih pretepali. Vsak dan so jih vodili k »usmrtitvam«. Postavljali so jih ob zid, stali pred njimi in jim nad glavami streljali iz samokresov, da bi jih prestrašili.

Ves čas je bil v vojašnici tudi šestnajstletni deček, ki so ga zaprli, da bi izvedeli od njega naslov njegove matere, ki se je skrivala. Od drugih so hoteli zvedeti za naslove funkcionarjev ali stanovanj, kjer se nahajajo tajne tiskarne, razstrelivo ali orožje. Od vseh jetnikov je eden sam izdal imena in naslove svojih tovarišev. Tudi on je v moji celici, toda nihče ne govori z njim.

Dan prej, preden sem se vrnil iz Spandaua v policijsko predsedstvo, so jih vse privedli iz vojašnice nacijev. Hoditi so morali peš, mnogo jih ni imelo čevljev, roke so morali držati nad glavami in tako hoditi po ulicah. Na oglu Friedrichstrasse in Unter den Linden, se je eden iz spreveda vrgel pod avtobus, odkoder so ga potegnili z odrezanima nogama. Na policijskem predsedstvu so obvezali najtežje ranjene in jih razvrstili v skupne celice.

Luči v naši celici niso nikdar ugašali, ker so ob vsakem času dovajali nove jetnike. Bilo jih je tu že nad sedemdeset. Ležali so po tleh, ker ni bilo dovolj desak. Med drugimi so bili tukaj tudi socialno demokratski zaupniki tramvajske delavnice, ki jih je med delom prijel oddelek SA pod oficirjevim vodstvom. V naši celici je bil uniformiran nacionalni socialist. Odprl je svoj nabiralnik in porabil denar zase. Prijeli so ga in ga dali v celico za jetnike.

Do pozne noči so me obkrožali ranjenci in me obsipavali s svojim pripovedovanjem. Moji živci so bili izredno napeti, vstal sem in hodil naokrog. »Pustite ga,« je dejal eden izmed njih in pristopil k meni: »Ti nas moraš razumeti, doživeli smo strašne stvari, meni so na primer...« In pripovedoval je znova.

V štirih in petih dnevih so doživeli vse ono, kar so mi povedali v nekaj urah, ali oni so to vse pretrpeli, jaz sem le poslušal.

Nobeden od teh mučenih delavcev ni ničesar izdal, nobeden — razen enega —, nobeden ne govori brez sovraštva o takih nasprotnikih, nobeden ni izgubil vere v stvar, radi katere je moral pretrpeti takšne strahote.

B. K.:

KNJIŽEVNOST O VASI IN KMETU

Pred nekaj leti, ko je izdal madžarski kmet Pavel Szabo svoj prvi roman »Ljudje«, je meščanska literarna kritika sprejela njegovo delo kot nekakšno novo odkritje, boljše rečeno rešitev in izhod za propadajočo meščansko književnost. V tem pa se ne sme samo videti literarnega navdušenja, za tem tiči mnogo več. Meščanska kultura je danes v zastoju, vrti se tako rekoč okoli lastne osi, okoli osi, ki jo je stvorilo meščanstvo v svoji »zlati« dobi. — Lahko bi tudi dejal, da se danes že hrani sama ob sebi, ker novih večjih dobrin ne more več ustvarjati. Če pogledamo danes v kate-rokoli književnost, povsod najdemo nekakšen zastoj v tistem delu, ki je tesno povezan z meščanskim razredom in ki skuša biti njegov

verni izraz. Idejna vsebina najskrajnejšega dela te književnosti je pesimizem, obup nad življenjem, hrepenenje po smrti in geslo »vse je zaman«. Pri nekaterih pisateljih je radi njih velike stvariteljske moči vpliv na literaturo precej močan. Toda ob samem pesimizmu danes tudi literatura več ne more živeti. Razredna borba se je zaostрила in meščanski čitatelj se ne zadovolji s tako literaturo prav tako, kakor ne bomo našli navdušenih čitateljev take literature med razredno zavednim delavstvom. Kjer je boj, kjer gre tako rekoč za biti ali ne biti, tam se zahteva tudi od vse okolice razumevanje za ta boj. Če bi pregledali vso svetovno književnost, bi našli na podlagi kritik, da je v glavnem vsa književnost razdeljena na ta dva osnovna dela. Vmesna plat pa ni samo prej omenjena književnost »obupa in odpovedi«, vmes je vsa tista književnost, ki se sama po sebi noče premakniti niti na levo niti na desno. Izvaja kritiko na desno, včasih tudi na levo, do vere v novo bodočnost, do kakšnega novega družbenega reda pa se v resnici nikoli ne povzpne. Res je, da nova bodočnost še ni tako blizu, kakor se zazdi včasih in da konkretno še ni tako lahko otipljiva, kakor si jo ravno predstavljajo ponajvečkrat književniki, kakor je prav tako res, da delo progresivnega književnika, ki noče biti samo kritik in zanikovalec obstoječega, v mnogih državah ni niti lahko niti vedno mogoče. Meščanstvo samo se po svojih zastopnikih prav dobro zaveda, kakšen vpliv zamore imeti književnost, ki je usmerjena proti njemu in drugam.

Teško je najti v svetovni književnosti pomembnega sodobnega pisatelja, ki bi v svojih delih gledal na današnjo meščansko družbo še pozitivno. Vse, kar danes v svetovni književnosti res nekaj velja, je najmanj kritika meščanske družbe. Od Nemcev je treba samo omeniti Heinricha in Thomasa Manna, v Ameriki Dreiserja in Lewisa Sinclairja, v Franciji zadnje čase celo Gidea, nad katerim so lani precej tarnali, ker se jim je izneveril itd. Vse te sem imenoval čisto po slučajni izbiri, brez vsakega namena kakšnega posebnega sistemiziranja. Samo kot primer. Če pa bi tudi podrobno pregledati vse velike glave današnje književnosti, bi danes ne našli nikogar, ki bi s takim »olimpijskim« mirom gledal na današnjo družbo, kakor je gledal n. pr. Goethe. Kljub Faustu.

Nekateri pisatelji, ki so hoteli ubežati pred katastrofalno resničnostjo današnjega meščanskega sveta, a tudi niso mogli niti zupati niti verovati v borbo progresivnega proletariata, so se iz vzdušja mest in fabriških kaminov zatekli na vas, kjer je po njih mnenju življenje vse drugačno, vse bolj čisto, dobro in naravnejše, brez kvarne in v svoji osnovi prazne civilizacije, kjer je mir in pokoj. Beg iz življenja mest na vas, kjer izpričujejo svojo veliko ljubezen do zemlje, kot nekakšne človekove pramatere, s katero je še edino kmet povezan neposredno s svojo veliko ljubeznijo do grude. Kot enega izmed najzanimivejših ideologov takega bega iz meščanske civilizacije v patriarhalno vas lahko imenujemo Tolstoja, četudi on sam v resnici ni na koncu našel mužika takšnega.

kakor si ga je iz fevdalčeve in mestne perspektive predstavljal. Vendar je on zagovarjal kmečko primitivnost proti meščanski civilizaciji. Ljubezen do grude je zlasti značilna za svet intelektualcev, ki so nad meščansko družbo obupali. Iz odklonitve do nje preidejo v idealiziranje kmečkega življenja in zato propovedujejo novo življenje, ki mora vzkliti iz velike ljubezni do zemlje, iz kmeta. Kmet je važen činitelj v gospodarstvu današnje družbe, toda to še nikakor ni povod za precenjevanje njegove vloge v razvoju družbe same. Kmečko gospodarstvo je po svojem načinu pridobivanja hranilnih snovi za človekovo življenje res veliko nasprotje z razvojem industrije in njene tehnike. Naš kmet in še marsikateri drugi orje s konjem in železnim plugom, so še celo na svetu kmetje, ki v času elektrike in radija orjejo z lesenim plugom itd., toda ta primitivnost kmečkega gospodarstva nikakor ne more biti izhodišče nove, človeštvo odrešujoče družbe, ampak je danes, ko je vsa druga človeška kultura tako rekoč v znamenju elektrike in radija v resnici postala ovira razvoju. Obdelovanje polja in pridobivanje žita je v sorazmerju z načinom produkcije drugih, za vsakdanje človeško življenje nujno potrebnih predmetov naravnost polževsko počasno in združeno z nemalim naporom. Osnovno vprašanje pa je poleg tega, rekli bi, tehničnega vprašanja, vprašanje kmečke produkcije, ki je osnovana na mali osebni lastnini in na malem kmečkem gospodarskem obratu. Veliki del gospodarskih problemov današnje družbe bi bil lažje rešljiv, da ni niti majhne niti velike zasebne posesti zemlje in da ni način obdelovanja zemlje v tako primitivnem, neracionalnem stanju. V tem stanju je tudi iskati krivde, zakaj kljub nadčloveškemu naporu ni v ruski petletki kolektivizacija kmečkega gospodarstva uspela v tisti višini, kakor se je pričakovalo. Jalovo je posmehovanje meščanstva, ki se je tega »neuspeha« razveselilo, kajti kmet nikakor ne bo njegov rešnik. Toda kakor se še danes kmet kot zastopnik majhnega, individualnega kmečkega gospodarstva upira kolektivizaciji, tako se obupno brani pred pauperizacijo (obubožanjem), ki mu jo prinaša kapitalizem. Treba je samo pogledati življenje ameriškega farmerja in vaba, ki jo proži meščan kmetu in s katero kmet rad pokoketira, se razblini v nič. Kolektivizacija kmečkega gospodarstva ni samo racionalizacija kmečkega dela, ampak je v resnici edina rešitev številnih kmečkih množic pred popolnim obubožanjem. Pri tem ne gre samo za tako zvano vaško bednoto, temveč v isti meri za malega in srednjega kmečkega posestnika, ki se kot posameznika nikakor ne bosta mogla ubraniti racionalizacije, kakršno jima ponekod že prinaša kapitalizem. Kmečke zadruga so samo orodje kmetove defenzive. Ves razvoj gospodarstva današnje družbe gre v smeri racionalizacije, toda ta racionalizacija ima različen značaj in pomen za razvoj družbe same. Racionalizacija v okviru kapitalističnega sistema, ki ne bo v resnici nič drugega kakor zaostrena in sistematično organizirana eksploatacija kmečkega ljudstva, ali racionalizacija v okviru nove družbe, za katero se bori progresivni pro-

letariat. Ta racionalizacija, ki nosi ime kolektivizacija, je v kmečkem gospodarstvu istega pomena, kakor je za razvoj družbe socializacija industrije, odnosno bolje rečeno, kolektivizacija je socializacija kmečkega gospodarstva. Meščanstvo skuša pri reševanju današnje krize obrniti kmetovo pozornost v stran od kolektivizacije; prikazuje mu kolektivizacijo kot gospodarsko uničenje kmetskega ljudstva itd. zato, da odvrne kmeta od njegovega resničnega zaveznika-proletariata. Vabe, ki jih pri današnjem stanju kmečkega gospodarstva stavi kapitalizem kmetu, so zanj velikokrat mamljive, toda brez vsake trajne vrednosti. Zato jih je treba razkrinkavati. Idealizacija kmečkega življenja po raznih pisateljih pa ima še drugo stran: kmeta samega odvrča od pozornega premotrivanja kapitalističnega sistema. Res je, da se daje kmetu s tem nekakšno samozavest, istočasno pa ni to nič drugega kakor podpiranje njegove omejenosti.

Tako pravi prej omenjeni Pavel Szabo, po poklicu kmet z malo kmetijo, v uvodu hrvaške izdaje svojega romana »Ljudje«: »... Z vsakim dnem postaja jasnejše, da prenasočena mestna kultura razdvaja duše, ubija življenje in vse tisto, kar je dobrega in lepega v njem... Zgodí se, da zaidem včasih v povsem gosposko družbo. In vidim, prepaden vidim, da je v mestu izginila ljudska duša, ljudska misel... Od splošnega propadanja more rešiti svet samo povsem nova kultura. A ta kultura ima svoje korenike v zemlji, v kmetstvu...« To je nekakšen evangelij, ki ga propovedujejo tudi vse kmečke stranke. Pri nas je bil zlasti Radić tisti, ki je skušal v politiki zastopati takšne kmečko ideologijo. Na antitezi vas—mesto je pokojni Radić veroval, da bo rešil vse probleme, tudi probleme nove kulture. Vas, to je bil zanj simbol pravičnosti, idealizma, ljubezni, v njej je črpal inspiracijo in na tej osnovi so tudi njegovi pristaši reševali problem nove kulture. Mesto zunanje, materialne civilizacije potrebujemo notranjo in duhovno kulturo, narodno kulturo, to se pravi kmetsko kulturo, — tako nekako je pred 30 leti pisal pokojni dr. Ante Radić in to je bila tudi platforma »Seljačke Sloge«, »Seljačke Prosvete« in kmetskih pisateljev. (V. Dragin: Iz literature o selu, Nova literatura 1929.) Pri nas se to poudarja zlasti v klerikalnih vrstah in v raznih letnikih »Grude«, ki jo je kot svoje kulturno glasilo pred leti ustanovila bivša SKS. Politične članke v tem smislu je tudi najti v tedniku »Kmetški list«. Dočim so članki v klerikalnih listih močno poudarjeni s katolicizmom kot bistvenim delom »duše slovenskega kmeta«, skušajo biti pri nasprotni strani nekoliko liberalnejši, ne da bi sicer »moralno« važnost vere pri kmetu zanikavali. Ostrejšje kakor na Hrvaškem se skuša s te strani pri nas razlikovati med politizirajočo cerkvijo od verne cerkve, odnosno med klerikalno politiko in vernostjo slovenskega kmeta. Vendar to razlikovanje v praksi ne dosega posebnih uspehov, ker v osnovi ne prinaša nič novega, v svetovno-nazorskem oziru pa nič drugega kakor nekoliko liberalnejši katolicizem.

Kmet v lepi književnosti ni tako nov pojav kakor proletariat, ki je vstopil v književnost prav za prav šele z naturalizmom. Že španski dramatik Pedro Calderon de la Barca (1600—81) je napisal v »Sodniku zalamejskem« prav gotovo eno izmed najmočnejših kmečkih dram.¹ (Pri nas jo je izdala Slov. matica v prevodu O. Župančiča.) Delo je zanimivo po svoji jasnosti, predvsem pa po kmečko-razredni zavednosti glavnega junaka kmeta in vaškega sodnika Pedra Crespa, ki odločno brani čast kmečkega stanu proti fevdalcu. Denarja ima, da bi si lahko kupil častne naslove, toda njemu je kmečka čast dovolj.

Povej no, kje je kdo na svetu, ki ne ve,
da sem ... sicer poštene rodovine,
a vendar mož preprost? Ni ga, kaj ne?
In naj si kupim listino od kralja,
če pa ne kupim si krvi: ...
... Nič! Ponarejena čast —
ne maram je. Živim na svojem domu,
očetje moji vsi so bili kmetje,
in kmetje naj ostanejo sinovi.

Prav tako brani njegov sin kmečko čast v prepiru s častnikom, v katerem se skriva fevdalec.

Juan: Življenje tvegam, če mi gre za čast.

Stotnik: Čast? Kakšno čast pa kmet ima?

Juan: Prav takšno, kakor vi.

Stotnik: Lej, lej!

In zdaj mu zabrusi kmetov sin ostre besede, s katerimi poudari njuno gospodarsko razmerje v družbi.

Juan: Kako bi živel stotnik, da ni kmeta?

In v svoji vojaško-fevdalni časti našopirjeni stotnik se razburi in vzklikne: »Ha, strela božja, to je pa preveč.« Prav tako bi vzkliknil kapitalist ali tovarniški ravnatelj, če bi mu v prepiru kaj takega dejal delavec.

V ruski literaturi preteklega stoletja, od katere smo že omenili Tolstega, še mimogrede spominjamo na »Lovčeve zapiske« Turgenjeva, ki so pri Rusih na široko odprli vrata kmečki književnosti. Seveda je bilo to gledanje ruskega fevdalca, s svoje strani idealizirano, Tolstoj pa, ki se je tudi v življenju skušal kmetu približati, je prvi doživel veliko **razočaranje, ker je uvidel, da tisti s fevdalistične strani toliko idealizirani kmet vendar ni bil v resnici tako »dober«, kakor so si to nekateri predstavljali.** Tolstoj se je naravnost zgrozil nad rusko vasjo in njegova drama »Moč teme« kljub tolstojansko-vzgojni tendenci, ki jo je položil v usta

¹ Mehring pravi o njej: »... in tako je Calderon kljub vsej religiozni mistiki, ki ga je držala zlasti na stara leta v okovih, napisal v »Sodniku Zalamejskem« tako pogumno, da ne rečem revolucionarno, dramo, kakršne nima klasično gledališče ne Angležev niti Francozov, še manj pa Nemcev.«

kmečkega starca Akime, spada v tisto vrsto kmečke literature, ki se je vsaj v glavnem skušala otresti idealiziranja. Res je, da je Tolstoj pri ženskih osebah svoje drame nekoliko pretiraval, kar spet izhaja iz njegovega »nauka«, ki ga je začel takrat v zvezi s svojo razlago evangelijev propovedovati, vendar bi dejal, da smemo šteti to njegovo delo med najboljše žaloigre svetovne književnosti, ki obravnavajo kmečko življenje. Izvrstno pa označuje hrepenenje ruskega kmeta po zemlji, ki je še takrat ni imel, ena izmed njegovih ljudskih povesti, ki pripoveduje, kako je Kmet Pahom bežal od jutra do večera, da bi napravil čim večji krog, s katerim bi objel zemljo, ki so mu jo Baškirci obljubili. Beži in beži ves dan in zadnji trenotek pred zahodom sonca, ki je znak za zaključitev njegove »tekme«, napravi še majhen ovinek, da bi bilo ja zemlje več, ob cilju pa se zgrudi mrtev. Pohlep po zemlji ga je ugonobil. Ta povest je naravnost kulturno-zgodovinski dokument, ki dokazuje, kako je od fevdalizma zaslužnjeni kmet hrepenel po svobodi. Tolstoj je to spoznal, četudi ni znal izvajati iz tega pravih sklepov. Kljub vsemu pa je prav on nekakšno »zrcalo ruske revolucije«, kakor ga je imenoval sociolog in politik Iljič.

Tolstoj se je upiral prodiranju kapitalizma na vas. »Protislovja v nazorih in naukih Tolstega niso slučajna, temveč so izraz protislovij polnih okolščin, v katere je prišlo rusko življenje zadnje tretjine 19. stoletja. Patriarhalna vas, včeraj osvobojena od tlačanstva, je bila doslovno izročena kapitalu in fiskusu v izropanje. Stare osnove kmetstva in kmečkega življenja, osnove, ki so se v resnici držale stoletja, so izredno naglo začele propadati. In protislovja v Tolstojevih nazorih ni presojati samo s stališča modernega delavskega gibanja in modernega socializma (tako presojanje je sicer potrebno, vendar ne zadošča), temveč s stališča protesta zoper prodirajoči kapitalizem, ... Tolstoj je smešen kot profet, ki je hotel iznajti nove recepte za rešitev človeštva, povsem klaverni pa so inozemski in ruski »tolstojanci«, ki hočejo ravno najslabšo stran njegovega nauka povzdigniti v dogmo. Tolstoj je velik, v kolikor izraža ideje in razpoloženja, ki so ob izbruhu meščanske revolucije v Rusiji zgrabile milijonske ruske kmečke množice. Tolstoj je originalen, ker izraža ravno celokupnost njegovih nazorov, kot celota škodljivih, posebnosti naše revolucije kot meščanske kmečke revolucije. (To je pisano 1908. l. — K. B.) S tega stališča premotrivana, so protislovja v Tolstojevih nazorih resnično zrcalo protislovij polnih okolščin, v katere je bilo zgodovinsko delovanje kmetstva v naši revoluciji postavljeno.«

Poleg Tolstega je treba omeniti pri nas manje znanega Gleba Uspenskega, ki je v »agoniji idealizatorskih tendenc narodnikov kot analitik vasi v nizu verističnih opazovanj prikazal neizbežno razredno diferenciacijo vasi na prehodu iz naturalnega v denarno gospodarstvo ...« (Dragin.)

V francoski književnosti je po Rousseauju zelo utrdila tendenco za idealiziranje kmeta George Sand, ki pa sta jo Mau-

passant, še bolj pa Zola dementirala. Njegov roman »Zemlja« je izzval radi doslednega naturalističnega prikazovanja vasi naravnost ogromno gonjo proti njemu. Meščan in malomeščan si nista dala uničiti idealiziranih slik kmečkega življenja. Toda kljub temu je Zolajev kmečki roman še danes v vsej svetovni književnosti največja in najresničnejša slika kmečkega življenja. Naj krototajo črni ali drugi vrani še tako, ne pomaga nič. Resnica je na Zolajevi strani. Nihče, ki hoče poznati kmečko življenje skozi zrcalo književnosti, ne more preko tega giganta. Moralno zgražanje nekega dela naše javnosti ob Zuckmayerjevem »Veselem vinogradu« bi naravnost v svoji moralni hysteriji onemelo, če bi poznalo to Zolajevo delo. Sklicevanje na kmeta je bila ena izmed največjih laži, ki so jo takrat iznesli slovenski purgarji, da bi branili le sebe in svojo lažimoralo. — Zuckmayer je v svoji komediji kmečko življenje po Vehi celo idealiziral, postavil ga je tako rekoč kot pozitivno nasprotje hinavsko moralnemu in dekadentnemu purgarstvu. In prav ta purgar se je zato skrnil v obrambi za kmeta. Razmerje meščanske javnosti do kmeta je precejšen kos hinavstva in licemernosti. Pri nas še prav posebej. Res je, da »Veseli vinograd« ne dosega tistih, če hočete, umetniških višin, ki jih ima Zolajev roman, toda prav tako nima daleko ne v tisti meri kakor »Zemlja« izrazito naturalističnih prizorov iz kmečkega erotičnega življenja, ki so pri nas vzbujali toliko moralnega ogorčenja. Res je, da bo tudi v tem primeru kakor v vsakem našel purgar svoj izgovor, češ, roman je knjiga, igra na odru pa je nekaj drugega. Toda to je morala »za zaprtimi vrati«. Slovenska književnost še danes nima dela, ki bi s tako odkritosrčnostjo in brez predsodkov prikazovala kmečko življenje, kakor je to storil Zola. Že od Jurčičevih časov sem je kmet v slovenski književnosti ali preveč idealiziran ali pa pokrjavljen.

Iz tuje literature je treba tu omeniti še Reymontove »Kmete«, ki jih imamo v Glonarjevem prevodu. Reymont prikazuje vas na prehodu iz patriarhalnosti v kapitalizem, v ozadju dela stoje vaški siromaki, ki nimajo zemlje, opisuje borbe kmeta z naravnimi silami, ki ovirajo velikokrat kmetško gospodarstvo itd. Lepi so zlasti popisi narave. Po sili argumentov jih je lahko vzporediti ob Zolajevo »Zemljo«, četudi je avtorjevo gledanje kljub naturalističnemu popisovanju krščansko-idealistično. Odvisnost od naravnih sil utemeljuje kmetško religioznost, ki jo Reymont povezuje v krščanstvo. Važna izpopolnitev Zolaja kakor Reymonta pa je Stijna Streuvelsa roman »Hlapec Jan« (izšel pri Nolitu v Beogradu). To je roman kmečkega hlapca, ki gara kot živina, se skuša gospodarsko osamosvojiti, da se tako reši pred bedo. To se mu ponesreči. Cankarjev »Hlapec Jernej« je simbolna personifikacija razredne borbe sploh, konkretno in realistično ni jemati njegove zgodbe, ampak samo simbolno; vse se dogaja radi tega, da pisatelj manifestira idejo razredne borbe in eksploatacije delavčeve delovne sile, nikakor pa ne more služiti kot gradivo

za študij kmečkega življenja, ki je bilo Cankarju samo okvir. Drugače pri Streuvelsu. Njegov hlapec Jan je resničen kmetski hlapec, konkreten, ves živ v pisateljevi podobi, kos težkega kmečkega življenja. Streuvels ne gleda čisto nič romantično na kmečko življenje, tudi širokih popisov narave ni v njegovem romanu, nikjer je ne povečuje, kakor to delajo zelo radi meščanski pisatelji, ki vidijo zunaj na deželi toliko idiličnosti in naravnih, od civilizacije nepokvarjenih lepot. On vidi samo težko delo in včasih obupno borbo z naravnimi silami, kakor so toča, dež itd., ki včasih v nekaj urah uničijo vse, kar je z muko in dolgotrajnim delom pripravilo kmetsko delo. »Hlapec Jan« je roman vaške bednote, vaškega delavca. Jan konča svoje življenje kot berač. To ni slučajnost ali samo edinstven slučaj iz kmečkega življenja, to je v resnici v življenju kmečkega proletariata zelo pogost »slučaj«. Kdor prebere Zolaja in Streuvelsa, bo izgubil vsakršno podobo o idiličnosti in lepoti človekovega življenja na kmetih. Povsod težka borba za obstanek, za vsakdanji kruh, sovraštvo, porojeno iz razrednih nasprotij med zemljo posedujočim kmetom in kmet-skimi delavci, na drugi strani pa borba kmečkega gospodarstva s kapitalizmom.

Izbrali smo nekaj značilnih primerov iz svetovne književnosti o kmetu in vasi, a pri tem daleko nismo mogli v okviru tega članka obseči vsega. Zlasti bi bilo zanimivo obravnavati novejšo rusko književnost (Vsevolod Ivanov, Leonid Leonov, Panferov, Sejfulina itd.). Toda za primerjanje s slovensko književnostjo o vasi in kmetu bodo navedeni primeri iz drugih književnosti v glavnem zadoščali.

Tudi pri nas se je zadnje čase povzdignilo zanimanje za kmečko življenje. Miško Kranjec je prišel s »Težaki« in »Življenjem«, Vomberger s komedijo »Voda« in Janko Kač z »Gruntom«. Nove perspektive obljubljata zlasti Kranjec in Kač in, kakor bomo videli, vsak po svoje. Vendar se je treba ozreti nekoliko nazaj.

(Konec prihodnjič.)

Tone Brodar:

NACIONALNO VPRAŠANJE KOT ZNANSTVENO VPRAŠANJE

(Konec.)

V.

Vidmar je nekje v svoji knjižici napisal, da je danes pomlad majhnih narodov. Če je pri tem mislil na vstajenje nešteti narodov in narodičev po vsem svetu, katerih nacionalna zavest se kljub imperialističnemu pritisku vse odločnejše drami, potem je imel

prav. Take pomladi ne doživljajo samo nešteti kolonialni narodi, marveč tudi mnogi narodi v Evropi. Če pa je mislil povedati Vidmar s to pomladjo to, da so danes majhni narodi blizu svojemu nacionalnemu osvobojenju, potem se je korenito zmotil, kajti nikoli še ni bil pritisk na zatirane narode tako močan kakor danes, v času, ko sili gospodarska kriza vladajoče narode (ali bolje vladajoče razrede teh narodov), da s povečano silo izkoriščajo podvržene jim zemlje. Niti svobodni majhni narodi se ne morejo upreti gospodarskemu pritisku velikih imperialističnih držav. Kapitalistični gospodarski sistem, ki je objel ves svet v eno gospodarsko enoto, je postavil tako tudi vse zatirane narode pred enega in istega sovražnika. Danes je nacionalni položaj Kataloncev v Španiji v bistvu popolnoma enak položaju Ukrajincev v Poljski, Bretoncev v Franciji, Slovakov v Čehoslovaški itd. Po vsem svetu se težnje majhnih narodov zavračajo z negiranjem njih nacionalne posebnosti. Pri tem seveda ne odloča nikako znanstveno spoznanje, marveč — ekonomska korist. Zato so tudi boji za nacionalno osvobojenje tako uporni in dolgotrajni.

Marksisti priznavamo pravico slehernega naroda na samoodločbo. Proletariat nima nikakega interesa na nacionalnem zatiranju, zato so tudi v SSSR dobili vsi narodi popolno svobodo. Gledano z našega stališča, da je »narod zgodovinsko nastala edinica jezika, ekonomske povezanosti, teritorija in enotne psihične konstitucije, ki se kaže v specifičnosti kulture«, se bomo tedaj odločno postavili na stran katalonskega naroda proti Špancem, slovaškega naroda proti Čehom, ukrajinskega naroda proti Poljakom, flamskega naroda proti Valoncem, irskega naroda proti Angležem itd., kajti nam je popolnoma jasno, da so vsa ta ljudstva popolnoma razviti narodi in imajo vse tiste atribute, ki jih zahteva naša definicija naroda. Razvili so svoje gospodarstvo, ki je prevzelo jezikovno skupino v gospodarsko enoto, in specifično kulturo, ki je zrasla na specifični ekonomsko-socialni bazi. Toda že v prejšnjih poglavjih smo videli, da je meščanstvo že davno pokopalo in pogazilo svoje nekdanje ideje o pravici slehernega naroda na samoodločbo. Danes vidimo po svetu več ko preveč slučajev, kjer odreka vladajoči narod podjarmljenemu njega nacionalno posebnost, ker je tako v gospodarskem interesu njegovega meščanstva. Ta težnja za gospodarsko hegemonijo nad drugim narodom se seveda odeva v obleke raznih znanstvenih teorij in idej, toda vsakomur, ki pozna odvisnost znanosti, politike in kulture od ekonomsko-socialne podlage, taka obleka ne bo ničesar prikriila. Za vse take ideje je edino pravilno ime — nacionalno zatiranje.

Naša dialektična spoznanja glede nacionalnega vprašanja pa so s temi ugotovitvami prenehala biti samo znanstvena spoznanja, marveč so postala orožje delavskega razreda v boju za rešitev tega vprašanja, tako, kakor tudi dialektika sama ni nikaka filozofska teorija, za kar bi jo radi proglasili oni, ki ji žele odlomiti njeno bojovno ost, marveč bojovno orožje progresivnega proletariata za

njegovo ekonomsko, socialno in kulturno osvoboditev. S tem pa smo odkrili poglavitno razliko med nami in Vidmarjem. Dočim je on dejstva kratkomalo konstatiral, toda ostal pri tej konstataciji, to se pravi, on je »svet samo razlagal«, so postala nam spoznanja in znanstvene konstatacije bojovno sredstvo, ali če hočemo govoriti v jeziku »Sodobnosti«, mi smo postavili idejo v službo družbi, Vidmar pa se je postavil v službo ideji. Zanj ni ideja naroda nič drugega kakor ideja. Končni cilj. Česa? Znanstvenega spoznavanja. Ideja torej po njegovem mnenju prodre, kadar se ljudje prepričajo o nje pravilnosti. Toda filozofi so svet samo razlagali, stvar pa je v tem, da se spremeni. Zato je za nas ideja naroda bojovno sredstvo v borbi za socialno osvobojenje človeštva. Da ne bomo izgubljali besed: Vidmar je od prve do zadnje črke knjižice pasiven, zato njegova knjižica ne pomeni — ničesar. Ko sem pisal prvi članek o tem vprašanju, je govorila o knjižici domala vsa Slovenija, danes ne govori o njej — nihče več. S tem je važnost knjižice popolnoma označena.

Taka pasivnost, ki ji je v politiki ime oportunistem, pa v slovenskem političnem in kulturnem življenju nikakor ni nova ali samo Vidmarjeva lastnost. Ne, taka pasivnost je bistvena označba vse slovenske politike v preteklosti in sedanjosti. Razumljivo nam bo to postalo, kakor hitro pogledamo v razvoj slovenskega narodnega prebujenja.

Od južnoslovanskih narodov se je nacionalna zavest, oziroma prva klica nacionalne zavesti pojavila najprej pri Slovencih. Vzrok leži v tem, da so bili Slovenci najtesneje naslonjeni na evropski Zapad, kjer se je pričelo meščanstvo najprej javljati v političnem življenju. Zgodovina naših mest v srednjem in v začetku novega veka nam priča, da je šel razvoj teh mest skoro paralelno z razvojem zapadno in srednjeevropskih mest tistih časov. Ideje trgovskega meščanstva so našle torej ugodna tla tudi pri nas. Povsem razumljivo je torej, če se je pojavil protestantski Klombnerjev krog ljubljanskih meščanov že zelo zgodaj.

Po etnografski pripadnosti so bili meščani naših mest večinoma Nemci ali ponemčenci. Reformacija je vzdramila v njih nemško nacionalno zavest, ki je izzvala indirektno s svojo socialno osvobodilno vsebino tudi prve pojave slovenske narodne zavesti.

Ta narodna zavest je dobivala komaj opazne dimenzije. Medla, kakor je bila, ni bila toliko izraz ekonomske rasti slovenskega meščanstva, ki bi vstopalo v konkurenčni boj z nemškim meščanom, kolikor odsev razkroja nemškega fevdalizma, ki ga je nagrizel trgovski kapital. Denarno gospodarstvo je potenciralo na eni strani pritisk fevdalca na kmeta, na drugi strani pa je poizkušalo trgovsko meščanstvo monopolizirati vso trgovino v svojih rokah. To ekonomsko nasprotje med nemškim fevdalcem in slovenskim kmetom na eni strani, ter med nemškim mestom in slovensko vasjo na drugi strani se je moralo nujno po-barvati tudi nacionalno. Neposredna vzmet, ki je vrgla to dvojno

ekonomsko nasprotje v nacionalno smer, da se je torej po svojem bistvu popolnoma socialen problem pokazal tudi v nacionalni obleki, je bil protestantizem, ki je nosil s seboj slutnjo svobode. Toda pri vsem tem bi ta odpor slovenskih kmetov ostal le hipna spontana akcija brez dalekosežnejših rezultatov, če bi se temu ne pridružil še drug moment, ki je dal slovenskemu kmetu nacionalnega ideologa — duhovnika.

Primož Trubar in Klombnerjev krog sta prvi izraz nove dobe in nacionalnega prebujenja. Od tega časa naprej vidimo na čelu slovenskega nacionalnega boja — duhovnika. Vzroke je treba iskati v takratni cerkveni zgradbi, ki je bila veren odsev razrednega sestava tedanje družbe. Na vseh vrhovih cerkvene hierarhije se je nahajal nemški fevdalec, vsa ostala boljša mesta je imel v rokah nemški meščan, dočim so ostale slovenskemu nižjemu duhovniku samo revne kmečke župnije. Tako je ta slovenski duhovnik prav tako kakor slovenski kmet občutil na svojih plečih težo razrednega izkoriščanja, ki je prihajalo od strani nemških fevdalcev. Tako je razredno nasprotje med nemško višjo in slovensko nižjo duhovščino zopet dobilo videz nacionalnega nasprotja. Slovenski kmet in slovenski duhovnik, iz katerega se je razvijala slovenska malomeščanska inteligenca, sta se našla tako v skupni fronti.

Slovenska nacionalna zavest se je torej pojavljala kot odgovor slovenskega kmečkega ljudstva pod vodstvom slovenskega duhovnika in redkega malomeščanskega inteligenta na ekonomski pritisk nemškega fevdalca in monopolizirane trgovine v rokah nemškega trgovskega meščana. Kakor pa se je ta boj vršil s silno omejenimi obzorji, tako je tudi slovenska nacionalna zavest teh časov le medlo svetlikanje ranega jutra. Svoj (za te čase mogoč) višek je dosegla v kmečkih uporih. Njih neuspeh pa je komaj porojeno iskro skoraj popolnoma zadušil.

Razvoj gospodarske moči trgovskega kapitala je ustvaril absolutizem, ta pa je utiral pot trgovskemu kapitalu. Vzporedno z njim je šla organizacija, predstraža nemškega imperializma. Izpod neprestanega pritiska se mukoma izvija slovenski malomeščanski inteligent kot narodni voditelj slovenske kmečke množice. Napoleonova okupacija narodno zavest ojači. Slovenski inteligent je favoriziran, pojavljata se slovenski obrtnik in trgovec. Zois, fužinar in finančnik, s krogom slovenskih malomeščanov, inteligence in trgovcev, je začetek odločnejšega narodnega razpoloženja. Konkurenčni boj med slovenskim in nemškim malomeščanom postaja globlji in širši. Poleg duhovnika se vedno bolj uveljavlja kot hegemon nacionalnega boja mestni malomeščan. Pravo udarno silo doživlja slovenska narodna zavest v dobi Koseskega. Romantika, atribut nastopajočega industrijskega meščanstva, ki si išče trg, prinese Slovincem zgodovinarje, ki hočejo napraviti Slovence za vsako ceno za »zgodovinski narod«. Prešeren je ideološki vrh tega prvega razdobja slovenskega nacionalnega prebujenja. Leto osemindeset

je ustvarilo slovenski nacionalni program, provincialne meje so bile v principu porušene in v zgodovinsko areno je vstopil nov — slovenski narod. Celo XIX. stoletje poteka v znamenju narodnega boja med slovenskim malomeščanstvom ter nemško buržoazijo.

Boj, ki ga je vodilo to slovensko malomeščanstvo, se je vršil v principu v dve smeri. Na eni strani proti gospodarski konkurenci nemškega meščanstva, ki je posegel v področje njegovega trga, na drugi strani se je pojavljal odpor proti nemškemu fevdalcu, ki je oviral ekonomski razvoj vasi. Tem gospodarskim ciljem primerno so se gibale tudi politične zahteve slovenskih politikov. Z ozirom na celo Avstrijo so bili Slovenci federalisti, ker so bili proti hegemonističnim težnjam nemške buržoazije — in so se znašli v naročju nemških fevdalcev, v Ljubljani pa so bili z ozirom na Slovenijo — centralisti, ker so hoteli paralizirati gospodarsko moč, ki so jo imeli Nemci v nekaterih slovenskih pokrajinah. Nemško meščanstvo pa je bilo obratno z ozirom na Slovenijo za kronovine in so nastopali skupaj s svojimi razrednimi nasprotniki — fevdalci — proti slovenskemu malomeščanstvu. Rekel pa sem, da se je vršil slovenski nacionalni boj v principu v te dve smeri. Konkretno je politika slovenskega malomeščanstva marsikdaj izgledala drugačna, kajti v malomeščanstvu razredna nasprotstva otopevajo. Zato se je slovensko malomeščanstvo nešteto krat našlo v objemu reakcionarne nemškega fevdalizma, najčudovitejši skoki in obrati so bili karakteristika njegove politike.

Kljub temu, da je bila baza nacionalnih bojev izrazito ekonomska, so se ti odigrali skoraj izključno v družbeni nadstavbi. Izživljali so se na videz le v bojih za narodne šole, za ulične napise v slovenskem jeziku, za uradovanje v domačem jeziku, za slovensko gledališče in univerzo ter podobne kulturne drobtine, dočim je bila zahteva po Zedinjeni Sloveniji sramežljivo postavljena nekako bolj od daleč in je vselej izginila, kadar so prišli slovenski poslanci v državni ali štajerski deželni zbor. Nihče ni prav dobro vedel, kaj naj bo ta Zedinjena Slovenija, bila je vsem tako daleč, da ni nikoli postala konkretna politična zahteva. Mnogo bolj jasno pa so poudarjali slovenski politiki od Bleiweisa do Tavčarja, Šušteršiča in Hribarja, da brez Avstrije Slovincem ni življenja.

Take omejene nacionalne zahteve so bile le izraz ekonomske zaostalosti slovenskega naroda. Dokaz, da je bila slovenska buržoazija nerazvita in da je bil hegemon slovenskega nacionalnega gibanja malomeščanstvo, zlasti malomeščanska inteligenca, kateri je bila rešitev nacionalnega vprašanja v tem ozkem okviru problem njene eksistence. »Svoji k svojim« je bilo njeno geslo. To se pravi: narodna dolžnost vsakega rodoljuba je, da hodi k slovenskemu krčmarju, slovenskemu trgovcu, slovenskemu advokatu, zdravniku ali branjevcu itd. Nič drugega torej, kakor majhna gospodarska konkurenca, ki se je javila v kulturnih zahtevah. Gospodarska zaostalost se je tako manifestirala kot nacionalna zaostalost. Avtono-

mija... da, ona prinaša dobiček. Vse, kar bi bilo več ali manj — to je izguba.

V tem leži vzrok, da se kaže ves slovenski nacionalni boj kot nekaka smešna parodija gigantskih nacionalnih bojev gospodarsko razvitega italijanskega, nemškega, poljskega in drugih narodov. Tako se je zgodilo, da so postavile l. 1848. prvič necenzurirane »Novice« tale slovenski narodni program: »Močna samostojna Avstrija pod vladarstvom našega dobrega ustavnega cesarja, nedotakljivost naše katoliške vere in varstvo naše narodnosti nam bodo tri zvezde, ki nas bodo vodile v vsem našem dejanju.« Kratko se da ta program reducirati na znano krilatico: »Vse za vero, dom, cesarja.« Z gospodarsko rastjo malomeščanstva so se sicer ta gesla nekoliko modificirala, skladno z novimi potrebami, okvir pa je ostal isti. Vera — to je bil naslon na avstrijski cerkveni fevdalizem proti liberalnemu nemškemu meščanstvu; cesar — to je bila avstrijska država, ki je dajala slovenskemu malomeščanstvu več možnosti ekonomskega razvoja, kakor omejena Slovenija; dom — to je bila ozka avtonomija, ki bi osigurala slovenskemu malomeščanstvu domači trg. V teh omejenih ravlinah se je vrtela vsa slovenska politika. Pri vsej tej »vnetosti« je razumljivo, da je moral apelirati Hitzinger na »Slovensko društvo«, ki se je potegovalo pod Bleiweisovim vodstvom za pravice slovenskega naroda in jezika, naj se vsaj v društveno uradovanje uvede — slovenščina.

Nacionalno »doslednost« slovenske politike je posebno jasno dokumentiral »napredni« »Slovenski Narod« l. 1893, ko je izstopil del slovenskih poslancev demonstrativno iz Hohenwartove koalicije, dočim je drugi del ostal kratkomalo v njej. Pisal je namreč takrat, da imajo oboji prav. Ker so eni izstopili, modruje, bo vlada onim, ki so ostali, bolj naklonjena. Očitno se je torej pokazalo bistvo slovenske politike od začetkov do danes — boj za drobtinice.

V takem stilu se je vršil slovenski politični boj vse do svetovne vojne. Morda edina njegova svetla točka so tabori. V 70ih letih je prišlo v slovenskem nacionalnem gibanju do razcepa. Konzervativna stranka je postala po svojem množnem nosilcu polagoma kmečka stranka, ki se je naslanjala na cerkveno veleposestvo in zastopala seveda tudi njega interese, liberalni naprednjaki pa so združili v svojih vrstah malomeščanstvo, odločilen vpliv pa so imeli veleposestniki. V takem okviru je mogla ostati od slovenske nacionalne politike pač edina dosledna lastnost — oportunitizem. Nekoliko bolj principielen in simpatičen je kulturni boj med stari in mladimi, ki mu je stal na čelu Levstik, med redkimi simpatičnimi osebnostmi iz dobe rasti slovenskega meščanstva nemara edina neoporečna figura. Slovensko politično življenje pa se je razvijalo in živelo vseskozi v varnem naročju najreakcionarnejših nemških strank, vzdrževala pa ga je stokrat preizkušena slovenska politika — drobtinic.

Po svetovni vojni se je položaj le malo spremenil. Vojna je gospodarsko moč slovenskega meščanstva ojačila. »Južni« trg je

postal Meka njegovih skrivnih misli. Zato je vodil tudi temu primerno politiko. Nekdanja malomeščanska liberalna stranka je postala njegov ideološki izraz. Tradicija je pustila v njenih vrstah tudi malomeščanstvo, čeprav je delovala stranka v nasprotju z interesi tega malomeščanstva. Tega pa se je ono zavedlo šele v zadnjih letih, ko se je pričela v slovenskem političnem življenju temeljita pregrupacija: slovensko malomeščanstvo se bliža klerikalni ideologiji kot ideologiji slovenskega kmeta. (Ni pa s tem rečeno, da je ta stranka kdaj tudi delala v interesu slovenskega kmeta!) Nasproti jugoslovenstvu postavlja slovenstvo. Šestdeseta in sedemdeseta leta se pojavljajo v novi izdaji. In kakor v teh letih, je tudi danes poglobljena označba politike slovenskega malomeščanstva — oportunistem.

Vidmar je otrok te malomeščanske zaostalosti. Niti za korak ni napredoval od zahtev slovenskega malomeščanstva šestdesetih let. In kakor takrat, je tudi danes ves boj za slovenstvo le smešno zveržena senca pravega boja. Socialne korenine tega gibanja se nahajajo v ekonomskih potrebah slovenskega malomeščanstva. Odtod izhaja tudi Vidmarjeva knjižica in vse navdušenje, ki jo je pozdravilo.

Kakorkoli pa je bil gornji opis zgodovinskega razvoja slovenskega naroda slab, nam je vendarle dokazal, da smo Slovenci narod. Tu smo torej z Vidmarjem popolnoma edini in bi njegovo knjižico pozdravili, če bi pripomogla k jasnejšemu postavljanju slovenskega nacionalnega problema. Taka kakor je, pa je ostala na pol pota in predstavlja v današnjih razmerah, ki so pustile Vidmarja nekje daleč za seboj in ko se ljudske množice aktivizirajo v vse smeri, reakcionaren poizkus degradacije glavnega vprašanja na stranskega in postavljanje postranskega vprašanja v center. Tako je odbila Vidmarjeva knjižica slovenskemu nacionalnemu problemu borbeno ost in postala reakcionarna. Vidmar je slabo prisluhnil hotenju slovenskih kmečkih množic, čeprav trdi v razpravi, da je kmet rezervoar narodnega duha. Od cele knjižice ostane torej pozitivna samo — dobra volja. Kar se pa te strani tiče, se »Književnost« z Vidmarjem popolnoma strinja. Tudi pričujoča kritika ni bila uperjena proti cilju, ki ga je imel Vidmar pred seboj, ko je pisal svojo knjižico, marveč proti oportunističnemu načinu postavljanja tega vprašanja.

To, kar smo konstatirali za Vidmarja, velja več ali manj za vso samoslovensko ideologijo našega malomeščanstva. Kljub temu pa ima ta akcija eno pozitivno stran: objektivno predstavlja progres, ker diferencira in razkrajja trhlo meščansko zgradbo.

Tako smo s slovenskim nacionalnim vprašanjem pri kraju. Čitatelji naj mi oprostite, če se v pričujočem članku nisem natančno držal obljube, ki sem jo dal v zadnji številki »Književnosti«, kajti krivda ne leži samo na meni. Marsičesa sem se mogel komaj dotakniti, marsikaj sem moral popolnoma izpustiti, zavedam se torej, da je na zunaj slika odločno površna, toda prepričan sem, da čita-

telj, ki je pazno sledil izvajanjem celega članka, ne bo razumel samo tega, kar sem napisal, marveč tudi ono, kar sem mislil napisati. Kasneje se bo treba na ta problem še povrniti.

Na koncu samo še nekaj: majhni narodi v kapitalističnem gospodarskem sistemu nikoli ne morejo priti do prave nacionalne svobode, tudi če se osamosvoje, kajti organiziranemu napadu velike tuje industrije se noben majhen narod ne bo mogel upreti. Da pa more narod, ki je gospodarsko podjarmljen, živeti svobodno kulturno življenje, v to more verjeti samo Vidmar. Marksisti smo na stališču, da ima vsak narod pravico do samostojnega življenja, toda tako svobodo je mogoče pribojevati le z vztrajno borbo delovnega ljudstva, kajti kakor smo videli nacionalni problem v svojem jedru ni kulturni problem, marveč socialni. Zato se kot hegemon v tem boju vedno bolj uveljavlja proletariat. In tako bo ostala vsa pisarija okoli tega problema le dokument oportunitizma slovenskega malomeščanstva.

Ilija Erenburg:

KAJ JE KINO?

Prinašamo spet dva zanimiva odlomka iz Erenburgove knjige o filmu »Tovarna sanje«, v kateri ostro obračunava s to lažiumetnostjo, ki ni nič drugega, kakor najsramotnejša in najbolj prefrigana eksploatacija in omamljanje ljudskih možgan. Marx, ki je nekoč dejal, da je religija opij za ljudstvo, bi danes dostavil: film pa kokain. Pri nas se filme kritizira samo z nacionalno-jezikovnega stališča, toda poleg tega pa je še najmanj tako važen moment duševne in materielne eksploatacije sploh. Povsem upravičena, še bolje, nujna je zahteva po obdavčenju kinovstopnic v korist Nar. gledališča v Ljubljani. — O. ur.

300.000.000 ljudi gleda vsak teden v petih delih sveta na platno. Vsi vedo, kaj je kino. Kino, to je predvsem ljubezen. V teku enega leta so gledalci lahko videli: Ljubezen na plaži — Ciganova ljubezen — Ljubezen v snegu — Ljubezen Betty Peterson — Ljubezen in kraja — Ljubezen in smrt — Ljubezen vlada nad življenjem — Ljubezen je iznajdljiva — Ljubezen je slepa — Ljubezen igralka — Ljubezen Indijke — Ljubezen misterija — Ljubezen mladotnega — Bučna ljubezen — Krvava ljubezen — Ljubezen na razpotju — Ljubezen se igra — Ljubezen sovraga — Ljubezen Žane Nej — Ljubezen Rasputina — Ljubezen žene — Ljubezen bandita — Ljubezen in čast — Ljubezen je ljubezen — Ljubezen v pustinji — Ljubezen in zlato — Ljubezen Kazanove — Ljubezen kar tako — Ljubezen Carmen — Velika ljubezen — Nevidna ljubezen — Ljubezen krvnika — Ljubezen doktorja — Prva Fanina ljubezen — Poslednja Chopinova ljubezen — Luč ljubezni — Grad ljubezni — Fanfara ljubezni — Grobnica ljubezni — Otok ljubezni — Maska

ljubezni — Trg ljubezni — Karneval ljubezni — Razstava ljubezni — Konec ljubezni — Duša ljubezni — Smrt ljubezni — Boginja ljubezni — Parada ljubezni — Tri minute ljubezni — Beg od ljubezni — V dveh v ljubezni — Borba z ljubeznijo — Igra z ljubeznijo — Mračna ljubezen — Ljubavna pesem — Ljubavna pravljica — Kadar sta zaljubljenca sama — Zaljubljeni v Hollywoodu — Zaljubljenca in križ — Zakonski ljubavnik — Plavalasi ljubavnik — Zaljubljenca v spalnem vagonu — Ljubezen je življenje — Kaj ti veš o ljubezni — Ljubezen do konca — Ljubim te — Ljubim jo — Ljubim na šafotu — Koliko velja ljubezen — Harry ljubi plavalaske — Če ne bi bilo ljubezni — Vsi ljubimo ljubezen — kdo naj zdaj še dvomi, da kino ni ljubezen?

Kino, to so tudi veliki igralci: čevlji Chaplina, smehljaj Duga, naočniki Harolda Lloyd. Milijoni gledajo skozi daljnogled: vsi bi radi videli, kako te »zvezde« izgledajo.

Intervju z Elizabeto Bergner: »Kaj bi hoteli biti, če ne bi bili Bergner?« — »Kočijaž.« — »Čemu?« — »Ljubim eksotiko.« — »Ali imate dosti grehov?« — »Da, vilo imam in ‚Spano-Suizo‘.«

Intimni dnevnik Pole Negri, ki ga je iz ljubeznivosti dovolila natisniti: »21. maja 1926. Ali je mogoče? Spet se bom poročila... Ali bo iznova tako, ko z Evgenom? Kakor z grofom Evgenom Dombskim, z mojim prvim možem?... Ne, Serž je drugačen, povsem drugačen!... Torej, kmalu bom »kneginja Serž Mdivani!«

Bustera Keatona imenujejo v vsaki državi drugače — v Siamu: »Konfreto«, v Liberiji: »Kazung«, na Čehošlovaškem: »Prišmišleno«, na Španskem: »Zezofono«, v Franciji: »Malek«, v Islandiji: »Glo-Glo«. To se pravi: — »Človek, ki se nikdar ne smeje.«

Greta Garbo je »sirena rusa«. Douglas Fairbanks se je rodil z zobmi kakor Rihard III., Lil Dagover pa se je rodila na Javi. Kamila von Holau zna lepo napraviti gulaš. Lia Mara obožuje cvetje. Nensi Karol obožuje petdesetletne moške. To je kino.

Tako vsak teden misli 300.000.000 ljudi, sedečih v temnih dvoranah. Kino je ljubezen in kino so »zvezde«. Vsi dobro poznajo Greta Garbo, nikoli pa še niso slišali za Davida Sarnova. Morebiti je to kak debutant? Mogoče ruski režiser? Naj bo to ali ono, njegovega imena ni na lepakih.

David Sarnov se smehlja. On ni prav nič častihlepen. Res je, od poljske vlade je dobil red »Prerrojene Poljske«, toda take reči ga ne zanimajo dosti. Tehtajoč vsako besedo, pravi: »V zadnjem letu smo zaslužili 19.000.000 dolarjev. Posrečilo se nam je, nekoliko razširiti našo aktivnost. Nimamo le najmočnejšega trusta radioaparatorov in največje družbe fonografov, marveč tudi 215 kinogledališč in tvornico za filme. Kino je stopil v novo dobo: igralec in režiser sta morala stopiti v ozadje; kino je zdaj odvisen od inženerja in elektrotehnika...«

To pripoveduje David Sarnov novinarjem v sprejemnici »Hotela Ric«. On ne stoji pred filmskim aparatom, zato je suh in

točen. Ničesar ne govori o ljubezni in o »zvezdah«: devetnajst milijonov in elektrika.

David Sarnov ne dá novinarjem svojega dnevnika, ki ga najbrže niti nima, zakaj on je podjeten mož in ne romantik. On pripoveduje o dividendah, ne pa o svojem življenju. Rodil se je v Rusiji, v malem mestecu blizu Minska. Osem let je imel, ko so njegovi starši emigrirali v Ameriko. Ugledal je novi svet, pa se mu ni prav nič čudil; opazoval je šolski globus, kakor da bi bila to žoga. Svojo karijero je pričel kot ladijski natak. Potem je postal pomočnik parniškega telegrafista. Bil je na »Titaniku«. Sredi vod novega sveta je trčil v ledeno goro. Mistri so peli psalme in utonili. Kurjači so delali do poslednje minute. David Sarnov je ugledal smrt, toda nič se ji ni začudil. Rešil se je in nadaljeval svojo težko pot. Delal je pri Markoniju: skromen in energičen mladenič. Njegova specialiteta: brezžični brzojav. Vsako leto sta rasla njegova plača in ugled. Kino ga ni prav nič zanimal — kino je bila stvar prekanih pustolovcev in zalih deklet.

Vse to se je izpremenilo, ko je nekaj molčečnih inženjerjev izumilo zvočni film. Kino je namah postal mnogo obetajoče dejstvo. Uspeh podjetja ni bil več odvisen od take neumne slučajnosti, kakor so oči te ali one igralke. Ne, zdaj je to resna panoga električne industrije in David Sarnov se zdaj lahko loti tudi kina.

Tisti, ki prebirajo dnevnik Pole Negri, ne bodo nikoli nič izvedeli o tajinstvenem življenju rojaka iz minske gubernije. V temni dvorani bodo plakali nad ljubeznijo, nad tisto, ki bo slučajno na vrsti, mogoče nad »Ljubeznijo v pustinji«. Baš to so napravili v tovarni Davida Saranova. David Sarnov ima tudi svojo »zvezdo« — Bebe Daniels. Sicer pa on v pogledu »zvezd« nikakor ni strokovnjak. Njega zanima elektrika.

Prej so bili: Cukor, Laski, Lou, Lemmle — vsi so začeli z veličastnimi »iluzijami«, s siromaštvom in pustolovščinami, vsi so trgovali z očmi »zvezd« in iznajdljivostjo scenarista. Ne glede na milijone so vendarle ostali samo obrtniki in resni ljudje so se posmehljivo spogledovali nad akcijami »Paramounta« ali »Foxa«. Kino je bil enostavno kino.

Zdaj pa je kino elektrika. Za publiko je to: »Vitafoon«, »Movieton«, »Fotofon«. Za lastnike kinematografov sta dve družbi, ki izdelujeta aparate: »Western-Electric« in »Radio Corporation of America«. Za podjetnike pa sta to mogočna trusta »American Telephon and Telegraph« in »General Electric«.

Družba »Western Electric« je tesno zvezana z »American Telephon«, kateremu pripadajo skoraj vse telefonske mreže Združenih držav. »American Telephon« ima 10.000.000 abonentov, transkontinentalne linije, monopol v Španiji in avtomatične aparate v Franciji.

»Western Electricu« načelujeta mister Otterson in mister Blum, »General Electricu« pa znani mr. Young. Kapital »General Electrica« znaša okoli 223.000.000 dolarjev — solidna firma, ki ji je moči zaupati. »Radio Corporation of America« je dete »General Electrica«. Nanj pazi sam mr. Young. Vse se je pričelo zelo skromno: instalacija radija v Delaware — tak je bilo po pravih cilj akcijske družbe. In potem?... Potem je film izpregovoril. Patenti so bili za časa pokupljeni. Pokazal se je David Sarnov.

Veterani so zadrhteli. Prvi je padel William Fox. Njegovo mesto je z blagoslovom »Western Electrica« prevzel Clerc. »Paramount« se je skušal upirati. Toda, kaj so vsa bogastva papana Cukorja v primeri s telefonskimi in telegrafnimi monopoli? Cukor je podpisal diktirano pogodbo. Kar se tiče Davida Sarnova, se ta ni zadovoljil s samimi patenti, pričel je izdelovati filme. Ustanovil je družbo z zelo poetičnim imenom: »Radio-Ceit-Orpheum«. On ima celo svojo »zvezdo« — Bebe Daniels. V kabinetni tišini dela mr. Young. Na platnu se smehlja Bebe Daniels. Oba sta dela enega stroja, veže ju transmisija — David Sarnov. On dobro ve, kaj je kino. Kino, to je »Ljubezen v pustinji«, pa tudi 19.000.000 dolarjev — za enega to, za drugega ono.

*

Sredi otožnih kalifornijskih polj neredko naletiš na samotni križ in steklenico, obešeno na njem: to je mogila zlatoiskalca. Semkaj so prihajali častihlepni mračnjaki in naivni sanjači. Tu so iskali zlato. Zdaj je vse to le še tema za povprečen film.

Na hollywoodskem pokopališču je mnogo mramorja in bron. Grobovi znamenitih igralcev so posuti z redkim cvetjem. Mnogi pa so imeli smolo in vsi ti brezimni nesrečniki počivajo pod navadno rušo. Kakor nekdanj, tako tudi dandanes Kalifornija privlači k sebi čudake in pustolovce — to je v zvezi s podnebjem, pa tudi s tradicijo.

Več desetisočev igralcev se potepa po hollywoodskih bulvarjih in čaka na angažement. Govore v vseh jezikih. Med njimi lahko srečaš petrograjskega gardista, sanjavo gosko iz Mecklenburga, razočaranega toreadorja, bivšo ljubico francoskega senatorja in celo japonske špijone. Tu je več »zvezd« ko na jesenskem nebu. Tu je 90.000 brezposelnih igralcev. Tu je Maurice Chevalier mimogrede postal milijonar. Tu strašno pripeka solnce in ljudje tu strašno stradajo.

V »Cafe Henry« vstopajo igralci pobožno, kakor v cerkev. In vendar je to navadna kavarna, podobna postajnemu buffetu. Kava, limonada, sladoled. Toda tu se odloča usoda smrtnikov, tu lahko obrneš nase režiserjevo pozornost, gospodar je tu znan z vsemi »zvezdami«, ob priliki prav lahko izpregovori kako besedico, tu ljudje iščejo grudo zlata — odrešilni angažement.

Ko je film izpregovoril, tedaj je v »Cafe Henry« hrup še narasel. Pretrgani lajež Američanov se je pomešal s piskanjem Italije,

s hropenjem Kastiljcev, z vljudnim požvižgavanjem Parižank, s kriki »herra doktorja« iz Nürnberga.

Tri Portugalce! — delamo verzijo za Brazilijo: mladega dekleta hočejo prodati v javno hišo. Dekle poje. Policaj spozna pesem: slišal jo je bil v mladosti. Reši nesrečnico. Hitro: portugalsko igralko! In da bo lepo pela!... Policaja s čuvstvenim glasom!...

»Odkod ste?« — »Iz Berlina... Nisem se mogel takoj odločiti... Toda, treba je videti Ameriko... Izvrsten scenarij! Arestantje se upro, toda eden izmed njih se zaljubi v paznikovo hčer in za časa razkrije zaroto. Nemška verzija. Figurante so naučili nekaj nemških besedi. Jaz sem paznik. Dekle — prve vrste...«

Ljubezenska drama. Žena bi rada varala moža. Otrok jo zadrži. In potem, to se ve, uspavanka. Vsakdanje malenkosti: mož je izvržek, pijanec. Žena je svetnica. Oči, — človek bi zajokal! Uspavanka, — sijajno! Na vsak način francosko verzijo!...

Mister Heys se kakor vedno po osemkrat na dan razgovarja s Hollywoodom. Klerk čita Šekspirja in pošilja v Evropo nove filme. Kritiki pišejo resne razprave. Dekleta se v temnih dvoranah sramežljivo usekujejo. Delo v vsakem pogledu napreduje.

V drugem razredu »Bremena« so se bojazljivo ježili junaki, ki jih ni nihče vabil v Ameriko, sami so hoteli poizkusiti srečo. Pogledajte jih — ali ne bodo te oči dirnile najtrdosrčnejših Američanov? Zvok tega glasu bo spravil vse režiserje ob pamet!...

Prišli so v daljni Hollywood. Zdaj postopajo po bulvarjih. Zbirajo se pred najsvetejšim — pred »Cafe Henry«. Žalostno vzdihujejo pred tovarniškimi vrati. Nobenega dolarja nimajo več, niti pomilovanja vrednega evropskega drobiža. Radi bi jedli. Toda v Hollywoodu je 90.000 brezposelnih. Tedaj sanjač zamiži z očmi, ki niso nikogar navdušile in pristavi cev k senci. Krasotica z nikomur potrebnim glasom si nabavi dozo veronala. Na hollywoodskem pokopališču je še dosti prostora. Nad vrati piše: »Dobrodošli!«

*

Gospodična Elza je prej živel v Jeni. Tam je mnogo vejnatega drevja in starih filozofov. Filozofi kadijo cenene cigare, drevje pa spomladi mamljivo dehti. Gospodična Elza je hči poštnega uradnika. Njen oče ves dan trga poštne nakaznice, zvečer pa keglja ali pa se pomenkuje o vnanji politiki. Gospodična Elza se je dolgočasila. Ljubilo se ji ni niti šivati nogavice niti lupiti krompir. Kadar je oče dejal: »Če bog dá, boš dobila dobrega moža«, tedaj je zmemrom odšla v svojo sobo in dolgo jokala. Ljubila je samo eno: kino. Tam je živel drugo življenje, visoko in smotreno.

Gospodična Elza je pomagala gospe Fuchs delati klobuke. Za prisluženi denar je hodila v kino, naročala »Film-Kurier« in kupovala razglednice s portreti »zvezd«. Oče je mislil, da živi z njim v tihi Jeni, v resnici pa je živel z Greto Garbo, z Busterjem Keatonom in z Adolfom Menjoujem.

V redakcijo je pisarila pisma: kakšne lase ima Greta Garbo? Koliko tehta? Kakšne postave je Willy Fritsch? S kom je poročena Gloria Swanson? Ko se je redakcijski tajnik prepričal, če so priložene znamke za odgovor, je narekoval: »nežno zlati«, »sedem in petdeset kilogramov«, »meter devet in šestdeset«, »z markizom Falez de la Kudre« ... Gospodična Elza je hitela k zrcalu: kakor je videti, imata z Lyo de Putti precej enaki postavi, tudi svetle lase ima, prav kakor Greta Garbo, pa tudi oči se lahko merijo z Glorijinimi ... Te trepalnice ... Ali niso te trepalnice fotogenične? ... »Dobila boš dobrega moža?« ... Kako prostaško! Ona bo poročila markiza ali pa Willy Fritscha: tako prekrasen je v »Ogrski rapsodiji« in mimo tega je še samec! ...

Gospodična Elza piše Haroldu Lloyd: »Tako sem nesrečna. Tu nihče ne razume filmske umetnosti. V tem malem mestecu se brigajo samo za najbolj prostaške reči — samo denar in spet denar. Vem, da sem rojena za umetnost. Lahko bi postala Greta Garbo. Čitala sem vašo biografijo. Tudi vi ste bili nesrečni. Spomnite se tistih časov, ko ste prodajali bonbone ... Imam zelo fotogenične oči. Tudi glas imam močan. Učim se govoriti po angleško. Morate mi pomagati, da postanem igralka. Spoštujem vas in ljubim. Nočem denarja, samo igrati hočem, ljudje se morajo smejeti in jokati ...«

V posebnem oddelku »Paramounta« odpre uslužbenec pismo gospodične Elze. Utrujen je: danes je pregledal že štiristo pisem. Pegast je in melanholičen. Mimogrede pogleda naslov in diktira: »Harold Lloyd me prosi, naj se vam zahvalim za vašo pozornost, ki ga je globoko ganila. V prilogi vam pošilja svojo fotografijo z lastnoročnim podpisom ...«

Gospodična Elza obesi fotografijo na zid. Harold Lloyd se prijazno smehlja. To se ve, on je zelo zaposlen in nikakor ne more odgovarjati na vsa pisma. Treba je stopiti v ta začarani svet! Tam lahko srečaš Harolda Loyda ali Willy Fritscha in jima vse poveš. Morata te razumeti in vzljubiti. Če pa takole sedi v Jeni, ne dočakaš ničesar mimo »dobrega moža« in teh nogavic ...

Nogavice zlete po tleh. Kovčeg je odprt. Poštni uradnik se zamolklo vsekuje. Z bogom, filozofi in drevje! ... Gospodična Elza hiti slavi naproti! ...

Osem mesecev že živi gospodična Elza v začaranem svetu. Vsa tiha je postala in shušala je. Res je, uspelo ji je, da je postala figurantka, toda to je težko in dolgočasno ... Zdi se ti, da je šivanje nogavic vendarle prijetnejši posel ... Snemajo jo dvakrat na teden. Večkrat je treba stradati. Očetu piše: »Prav dobro zaslužim, o Božiču ti pošljem škatljo cigar. Upam, da bom kmalu dobila veliko vlogo ...« V resnici pa prav nič ne upa. Vanjo se nista zaljubila niti Fritsch niti Liedke. Samo enkrat je stala poleg Fritscha in ga hotela nagovoriti, toda ta se je utrujeno obrnil stran. Še za stanovanje nima dovolj denarja. Že drugi mesec je dolžna gospodinji. Nič več ne hodi v kino in nič več ne naroča revij. Časih se ustavi pred slaščičarno in dolgo gleda v izložbo.

Danes je filmanje. V vagonu čita gospodična Elza časopis, ki ga je bil nekdo pozabil. Kakor navadno pogleda najprej vesti iz filmskega sveta. Harold Lloyd prejema na teden 20.000 dolarjev: naočnike ima in srečo... Greta Garbo dobiva na teden 15.000 dolarjev: ona je »rusa sirena«. Koliko je to, 20.000 dolarjev?... Duša gospodične Elze je posurovela: zdaj misli samo na denar. Takoj poišče borzna poročila: dolar — 4 marke 20 pfenigov... Treba je pomnožiti dvajset z dva in štirideset... Na cilju! Gospodična Elza hiti na delo.

Režiser Pabst pravi zločincu: »Potem jo ugriznite«... Pabst ljubi resničnost podajanja: najboljša igralka dostikrat ne zna podati strahu in bolečine. Ta figurantka ima naiven gobček. Mogoče bo šlo... »Ugriznite jo nad komolcem«... Igralec je malce v zadregi, toda Pabst ga pomiri: »Položite ji na ugriznjeno mesto dolar. To je po scenariju in jo bo potolažilo: dolar ji pustite, naj ga ima«...

Gospodična Elza pokorno leže na divan. Zdajle jo bodo objemali — to je potrebno, tako mora biti v filmu. Ona z vsem soglaša. Fritsch se ni zaljubil vanjo, pač pa je štiri noči prebila z garderoberjem: obljubil ji je, da ji preskrbi majhno vlogo. Zoprno je hropel in slina mu je tekla iz ust, končno pa jo je pustil na cedilu. Bolje je, če se na to ne spomni!... Objemajo jo. Prijetno mora požvižgavati. In ona požvižgava: to je njena prva vloga, ni več navadna figuracija, deset mark več bo... Mahoma jo zločinec močno ugrizne. Ona zakriči. Na roki se pozna temnovišnjev polkrog. Pabst si mane roke: dobro! Gospodično Elzo je ta šala silno užalila, toda snemanje se nadaljuje in temnovišnjevi polgkrog pokrije zelen bankovec. Kaj je to? Dolar, pravi dolar!... Gospodična Elza se spomni: »4 marke 20«... Kupila bo nogavice. Nogavice so potrebne, sicer ne more delati...

Zvečer se gospodična Elza ustavi pred trgovino s klobasami. Kako okusne reči!... Toda, nič ni treba sanjariti: danes je že pojedla par hrenovk. Treba je napraviti večerno obleko — brez tega ni nič, tudi filmajo te ne... Dolarja ni več... Harold Lloyd — 20.000... Da, da, on ima naočnike in srečo... Gospodična Elza pa ima samo tugo, dolgočasno tugo, ki se je ne moreš iznebiti. Domov gre in se skriva pred sitno gospodinjo. Vsa izčrpana pade na postelj. Sanja o starih filozofih in drevju. V snu plaka.

»Gospodična Elza, čemu plačete? Ste mar nesrečno zaljubljeni v Willyja Fritscha? Ali morebiti pokopavate sveto umetnost?...«

Gospodična Elza ne odgovarja. Njene solze pričajo o njenem poklicu — vsi figuranti imajo vnete roženice in vsi ponoči plačejo. Te solze so velike in težke kakor jesenski dež...

Ali ste že plačali svoj zaostanek v naročnini? Storite to takoj, sicer Vam moramo revijo ustaviti!

§ 171

Prvo nedeljo letošnjega majnika se je zgodilo v veliki dvorani ljubljanske Delavske zbornice nekaj, kar je označil neki »Slovenčev« sotrudnik kot »črn dan v zgodovini slovenskega naroda«. Tu se je zbralo nekaj sto večinoma delavskih žena, ki so protestirale proti seksualnemu zatiranju od strani meščanske družbe, zahtevale odpravo § 171 k. z., ki prepoveduje odpravo telesnega plodu, in pouk o uporabljanju antikoncepcionalnih sredstev (t. j. sredstev, ki preprečujejo oploditev) ter njih cenena nabava za siromašne sloje. Nadalje so zahtevale tudi ustanovitev posvetovalnic za seksualne zadeve. Zgodilo se ni torej nič drugega, kakor da je tudi pri nas prišla na dan silna seksualna beda, ki zavzema med vsemi družbenimi sloji, posebno pa med proletariatom, vprav strahotne dimenzije. Prvič se je pri nas javno diskutiralo o enem izmed najvažnejših problemov, ki tarejo današnjega človeka, posebno mladega človeka, — o seksualnem problemu. Kdorkoli je imel priliko, odkrito govoriti z mladimi ljudmi iz proletarskih vrst in je videl vso obupno zmedenost in desorientiranost v tem vprašanju na eni strani ter posledice posledice meščanske seksualne morale, ki prihajajo v konflikt s socialno ekonomsko podlago proletarskega življenja, na drugi strani, se je moral pač tisočkrat vprašati: odkod to, da vlada o seksualnem trpljenju ogromnih množic delovnega ljudstva tako groben molk? Odkod to, da se odigravajo neštete težke seksualne tragedije, ki se ponavljajo dan za dnem, popolnoma izolirano od človeške družbe in da komentira ta družba brezkončno se ponavljajoče samomore le s kratkimi noticami v dnevnem časopisju — »nesrečna ljubezen«? Odkod to, da se vzdržuje v življenju § 171, ko je vsakomur, ki z odprtimi očmi hodi po svetu, znano, da nešteti mazači dobro živijo od denarja, ki ga dobe od umetnega splavljanja, in da se ne odkrije niti ena dvajsetinka slučajev umetnega splavljanja? Odkod naposled to, da sili današnja družba ženo, da neprenehoma rodi, da neprenehoma množi ogromno armado brezposelnih, da živi samo za otroke? Ni treba, da bi bil človek »razuzdani boljševek«, le nekaj človeške objektivnosti je treba, da bodo vstala vsa ta vprašanja pred njim. Moderno gibanje za seksualno reformo ni samo proletarski pokret, ampak se je pričel med malomeščanskimi sloji, ki so bili edini pravi nosilci meščanske morale in zato najtrdnjši steber meščanskega družbenega reda. Toda prav iz njihove srede so prihajali seksualni reformatorji starejše generacije, kakor je to Forel ali Lindsey in celo Magnus Hirschfeld, ki je od vseh teh malomeščanskih znanstvenikov prišel v tem vprašanju najdalje in se je zato tudi najbolj približal proletarskemu gibanju za seksualno reformo, ki sta mu poleg novejših ruskih seksuologov, ki so pri nas popolnoma nepoznani, stala na čelu

dr. Max Hodann in dr. Wilhelm Reich vse do zadnjega časa, ko je Hitlerjeva reakcija to progresivno gibanje zadušila. Zadušila je seveda le zunanjo organizacijo tega gibanja, ni pa mogla in nikoli ne bo mogla zadušiti žgoče seksualne krize in težnje vseh onih, ki trpe od te krize, po seksualni sprostivni. Zborovanje žena v Delavski zbornici je zato vse one, ki trpe od te seksualne krize in vse one, ki nimajo nikakega interesa v zatiranju seksualnega nagona, razveselilo. Zborovanje je sprožilo kamen, grobni molk je bil pretrgan, morda je to začetek sistematičnega boja na tem polju.

Temu zborovanju sta sledila dva besna napada v »Slovincu«. V podrobnosti teh napadov se ne bomo spuščali, ker bi bilo to nesmiselno, kajti »biološke« argumente, ki jih oba sotrudnika navajata, je biologija (znanstvena biologija!) že davno vrgla med staro šaro. Dveh momentov pa se bomo vendarle dotaknili, ne toliko zaradi »Slovenčevega« napada v tem smislu, marveč zavoljo tega, ker zborovanje o teh dveh važnih vprašanih ni govorilo. Prvi očitek, ki ga vrže sleherni cerkvena morala na zahtevo po svobodni odpravi telesnega plodu, je — umor. Cerkveni moralisti prelivajo debele solze sočutja nad hladnokrvnimi »umori« nedolžnih »otrok« v materinem telesu, ne smilijo se mu pa vsi oni milijoni brezposelnih, ki v najlepših letih umirajo od lakote in bede. Mirne duše potvarjajo spoznanja znanstvene(!)¹ biologije, ker vedo, da vsem tem tisočim, katerim servirajo te laži, nihče ne bo povedal resnice. Resnica pa je ta, in moderna biologija jo je popolnoma dokazala, da je gruča celic v materinem telesu do tretjega meseca brez živčnega sistema, ki se v tem času šele pričinja razvijati, da je torej popolnoma brez zavesti in neobčutljiva ter da o kakem »umoru« človeškega bitja ni niti govora, dočim se o nečem takim pač more govoriti, kadar umre v podzemnem kanalu evropskega vlemesta brezposelni od gladu.

Druga podobna laž, ki ima namen odvrniti ljudi od zahteve po svobodnem seksualnem zadovoljevanju, pa je v zatirjevanju, da je spolno zadovoljevanje le del funkcije oplojevanja, da je torej »edino naravno, zdravstveno in nravno«, če se spolni akt vrši le tedaj, kadar imata mož in žena namen zaploditi človeško bitje. Boljše, kakor mi, nam bo ta argument odgovoril dr. Wilhelm Reich:²

»Le redko pride do spolne spojitve med možem in ženo z zavestnim namenom, spočeti dete. Cerkev, meščanska šola in znanost nas hočejo vsekakor prepričati, da je spolni akt tu samo zavoljo razmnoževanja. Če bi bilo tako, potem bi človeštvo že davno, prav gotovo pa danes, v času največje gospodarske bede množic, izumrlo v dveh ali treh generacijah. V resnici pa človek

¹ Zdi se mi potrebno poudariti — znanstvene —, kajti cerkveni moralisti potvarjajo znanost, kjerkoli jim gre v račun — komu služijo s tem, to nam bo hitro postalo jasno.

² Dr. Wilhelm Reich: »Der sexuelle Kampf der Jugend.« (1932.)

spolno občuje zaradi seksualne napetosti, ki ga sili k temu, in zaradi seksualnega zadovoljevanja, ki ga ta akt prinaša. Seksualno zadovoljevanje le zagotovi razmnoževanje, kajti oplodjenje je ravno zvezano s spolnim aktom. Cerkev se vselej sklicuje na »prirodu«, kadar trdi, da je sleherni spolno občevanje, ki služi kakemu drugemu smotru kakor razmnoževanju, »protiprirodno«. Zanimivo pa je, da je potemtakem napravila priroda veliko napako, namreč, da ni dala človeku takega spolnega aparata, ki bi težil samo tolikokrat k spolni spojitvi, kolikorkrat bi človek hotel ali mogel imeti otroka, ampak je spolni aparat zgradila tako, da ima zdrav človek dvakrat do trikrat tedensko poželenje po spolnem občevanju, da torej v svojem življenju izvrši nekaj tisoč spolnih aktov, pri tem pa običajno samo dvakrat do trikrat z namenom razmnoževanja. In še bolj zanimivo je, s stališča cerkve in meščanske morale gledano, da je razmnoževanje v vsem živalstvu, h kateremu spada tudi človek, zvezano z največjo seksualno slastjo, torej prav s tem, a je v današnji družbi najbolj prekleto in o čemer smejo biti mladi ljudje najmanj poučeni... Skladno s temi dejstvi moramo torej ločiti funkcijo seksualnega zadovoljevanja od funkcije razmnoževanja in smatramo, da mora biti slehernemu človeku dostopno seksualno zadovoljevanje, ne da bi bil pri tem suženj razmnoževanja.«

Na laži cerkvene morale smo torej odgovorili; vsaka nadaljnja polemika z njo bi bila popolnoma odveč. Toda bolj kakor to nas zanima vprašanje, čemu se cerkev tako strastno zaganja ob vsak poizkus seksualne reforme? Čemu je »Slovenec« naenkrat pričel peti Hitlerju zahvalnice, ko je ta prepovedal seksualni pouk mladine v šolah in ko je prepovedal delovanje posvetovalnice za seksualne zadeve? In kakšen interes ima naposled sam Hitler na tem, da je bila ena prvih njegovih ukrepov, da je ubil vse, kar je doseglo moderno gibanje za seksualno reformo, zažgal knjige vseh znanih seksuologov, pred vsem Hirschfelda, Hodana in drugih ter prepovedal javno diskutiranje o seksualnih problemih mladine?

Za Hitlerja nam mora biti stvar takoj jasna. On je v službi nemškega kapitalizma, ki potrebuje dosti močno rezervno armado brezposelnih, s katero drži na minimumu delavske mezde, dalje potrebuje močno in številno armado, ki bo stala v službi njegovega imperializma, in končno potrebuje pokorščine, discipline in nikakih svobodnih duhov. V ta namen služi Hitlerju § 118 (nemški narod se mora množiti!), v ta namen potrebuje družino, ki bo prepojena z meščansko moralo, to se pravi, ki bo predstavljala po svoji notranji strukturi le sliko kapitalističnega sistema v malem, namreč, da bo oče v družini avtoriteta, ki se ji morajo brezpogojno pokoriti i žena i otroci. Taka družina bo že v kali zadušila vsak poizkus svobodnega mišljenja otrok, onemogočila maksimalen razvoj vseh sposobnosti in ga obdržala na povprečnosti, ki je Hitlerjevim šefom potrebna za vzdržanje njihovega položaja. Dokler je

malomeščanska množica bila še lastnik produkcijskih sredstev, ki jih je morala prepustiti svojim legitimnim otrokom, dokler je imela torej svojo privatno lastnino in z njo socialno ekonomsko bazo, na kateri je slonela družina, toliko časa je bila ta steber, na katerem je slonel kapitalistični sistem privatne lastnine. Toda ta steber si je ta sistem podžagal sam, ko se je z razvojem tehnike pričela industrija monopolizirati in jela pauperizirati te malomeščanske množice, ki so padale med proletarijat, kjer je družina popolnoma izgubila svoj *raison d'être* (razlog eksistence), ker ni več imela privatne lastnine. Ta steber ima namen danes Hitler zopet postaviti, utrditi družino s tem, da hoče omejiti seksualno občevanje zunaj zakona in dati družini zopet staro avtoriteto. S silo hoče torej ustvariti nekaj, kar je kapitalizem že davno ubil, kar nima več socialno-ekonomske podlage, zato pa je tudi ves Hitlerjev trud — popolnoma zaman. Še en namen ima omejitev spolnega občevanja zunaj zakona, namreč onemogočiti pri mladem človeku razvoj erotičnih potenc, ki se pojavljajo ob prvih pojavih ljubezni in ki s silno energijo vplivajo na dušo, razum in voljo, dajo mlademu človeku samostojnost in samozavest. Te lastnosti pa so v Hitlerjevem »tretjem cesarstvu« nezaheljene. Pokorščina, disciplina — to so lastnosti, ki jih potrebuje to cesarstvo Hugenbergovih trustov.

In »Slovenec«? — Cerkev in cerkvena morala sta vseskozi v službi meščanske družbe, od katere živi in kjer se čuti najbolj zasidrana. Domena seksualnega življenja in družine je njeno najbolj občutljivo mesto, kajti odtod izvira pglavitni tok njenega »posvetnega bogastva«. Tu sta si Hugenberg in cerkev popolnoma edina in kdor je slišal Hitlerjeve rasistične govore o nemški družini in nemški ženi, ki mora nazaj k ognjiščem, se bo začudil, ko bo bral tale citat iz papeževe okrožnice »O krščanskem zakonu«:

»Ljubezen pomeni nadrejenost moža nad ženo in otroki ter ustrežljivo podreditev, radovoljno pokorščino od njihove strani, kakor je rekel apostol z besedami: Žene (in otroci) naj bodo svojim možem (staršem) podložne kakor svojemu gospodu, kajti mož je poglavar žene (in oče poglavar otrok) kakor je Kristus poglavar cerkve.«³

Sličnost med Hitlerjevimi govori in papeževo encikliko je torej frapantna — ima pa tudi oboje isti cilj. Musolini se namreč prav nič ne razlikuje od Hitlerja. Cerkev pa je v službi obeh, kakor je v službi vseh buržoazij sveta. Seksualno zatiranje je večje ali manjše, kar je odvisno od oblike vladavine meščanstva. Najtežje je v deželah, kjer je na vladi fašizem kot izraz vlade monopolnega finančnega kapitala. Popolna seksualna svoboda pa je v SSSR, ker proletarijat nima interesa na vzdrževanju razpadajoče meščanske družine in zatiranju seksualnega nagona.

³ Cit. Dr. W. Reich.

Na strani žena, ki so zborovale v Delavski zbornici, je vse delovno ljudstvo, ki se je oteslo meščanske cerkvene morale, proti njim je le cerkev kot predstaviteljica meščanske morale. Toda iz tega, kar smo povedali v članku, bodo žene mogle tudi uvideti, da bo boj okoli § 171 težak, kajti to je problem, ki sega najgloblje v gospodarske korenine meščanske družbe. Danes postaja v seksualnih vprašanjih sicer tudi »Slovenec« že nekoliko bolj popustljiv (namreč samo v primeri z njegovim divjanjem v prejšnjih letih pred krizo), toda to je le strah pred tem, da ne bi izgubil ljudskih množic. Meščanska cerkvena morala ima na vesti milijone človeških razvalin, hysterij, neuroz, perverznosti in drugih seksualnih abnormalnosti, ki so posledica seksualnega zatiranja, toda »Slovenec« oziroma meščanska družba ne bo nikoli dovolila abortusa.

Pridružujemo se ženam, ki so zborovale v Delavski zbornici.⁴ Naš cilj je sicer, ustvariti take socialne pogoje, da otrok ne bo nikoli nezadržan, da bo torej postalo odpravljanje telesnega plodu nepotrebno, dokler pa tega ni, dokler živi proletarska mati in proletarski otrok v toliki bedi in dokler bo otrok oviral ženino samostojnost, toliko časa smatramo, da je omejitev razmnoževanja nujna.

Jože Kokalj:

AGRARNA PRENASELJENOST SLOVENIJE

Od časa do časa se v našem meščanskem časopisju pojavljajo članki, kjer se propagira ljubezen do domače grude in agitira za to, naj se naš kmet za božjo voljo nikamor ne izseljuje, saj ima doma kruha dovolj, samo priden in skromen naj bo. »Omejite izseljevanje, beg z dežele, nazaj k zemlji,« tako se glasi klic teh meščanskih agrarnih ideologov. Njim se pridružujejo pisatelji in pesniki, ki v svojih delih skušajo vzbuditi ljubezen do domače grude.

Vsi se pri tem enostavno opirajo na trditev, da imamo še dosti zemlje. »Zemlja dobro obdelana bi mogla preživiti še mnogo več ljudi kakor doslej, a treba se je vrniti ne le k zemlji, ampak tudi k delavnosti, varčnosti, treznosti in preprostosti.« (»Slovenec«, 21. decembra 1932.) Njihov »znanstvenik« Andrej Gosar utemeljuje to v svoji brošuri »Naša poljedelska statistika« na sledeči način. Najprej našteva, koliko prebivalcev imajo na km² posamezne države: Jugoslavija 48, Italija 124, Francija 71 (in lahko dodamo še Nemčija 135, Danska 80, Anglija 180, Belgija 250, Slovenija 67), nato pa pravi doslovno: »Na osnovi teh podatkov se jasno vidi, kako silno smo v naseljenosti še zaostali... Na naših domačih tleh

⁴ Kdor hoče na primerih videti, kake strahote prinaša s seboj nezadržan otrok, naj čita krasno Credejevo knjigo: »Die Frauen in Not«.

bi moralo biti dovolj dela in jela še za številne generacije našega ljudstva.« Torej zemlje imamo dovolj, več kot Danska, Anglija, Nemčija. Tako vsaj misli Andrej Gosar in njegovi. In vendar ve vsak naš kmet, da ima premalo zemlje in da se mora zato izseljevati. Odkod ta razlika v mišljenju?

Če govorimo o kmetu, ne smemo računati z geografsko naseljenostjo (Danska 80, Nemčija 135, Slovenija 67), ampak moramo vzeti v okvir agrarno naseljenost: koliko kmetov prebiva na km² kmetijske površine oziroma njiv. Vzemimo za vzgled slovenskega kmeta kot predstavnika vzhodno evropskih agrarnih pokrajin, odkoder se kmetje toliko izseljujejo, in pa danskega kmeta kot predstavnika naprednih zapadnoevropskih kmetov, ki jih našemu kmetu tolikokrat stavljajo kot vzgled. (Podatki za Dansko so iz knjige Furlan: Danska in Danci, za Slovenijo pa iz Erjavec: Kmetiško vprašanje.)

	Danska	Slovenija
Površina v km ²	43.000	16.200
Absolutno število prebivalstva	3.500.000	1.100.000
Število prebivalstva na 1 km ²	81	67
Število kmetijskega prebivalstva		
a) absolutno	1.050.000	682.000
b) v procentih od celokupnega	30	62
Kmetijska površina v km ²	31.640	8.363
Število kmetijskega prebivalstva na 1 km ² kmetijske površine	33	81
Število kmetij	206.000	145.000
Povprečna veličina kmetije v ha	15	5
Površina njiv v km ²	28.150	3.084
Število kmetijskega prebivalstva na 1 km ² njivske površine	37	221

Na 1 km² (100 ha) njiv živi torej na Danskem 37 kmetijskih prebivalcev, v Zedinjenih državah samo 23, v prenaseljeni Angliji 47, v Nemčiji in Franciji 77, nasprotno pa v Romuniji 140, v Jugoslaviji 180, v Sloveniji celo 221. Vidimo, da spada Slovenija v vrsto agrarno skrajno prenaseljenih pokrajin, kakor so še na pr. Lika (200), hrvaško Zagorje, Galicija, deli Slovaške, Madžarske, Romunije, Bolgarije in raznih drugih agrarnih predelov.

Posledica te agrarne prenaseljenosti so majhne kmetije, na

katerih je nemogoče napredno, racionalno gospodariti. Danski kmet ne gospodari napredno zato, ker bi imel edino on smisel za umno kmetijstvo, ampak zato, ker živi v industrijski državi in ima trikrat večjo kmetijo od slovenskega. Konservativnost slovenskega kmeta ni vzrok njegove zaostalosti, ampak je posledica nemožnosti, lotiti se umnega kmetijstva na tako majhni kmetiji, in to še v agrarni državi kot je Jugoslavija. Če bi hoteli slovenskemu kmetu dati toliko zemlje kot je ima danski, bi enostavno morali izseliti še dve tretjini slovenskih kmetov.

Pomanjkanje zemlje je glavna karakteristika slovenskega kmetijstva. Zato slovenski kmet bedno životari, degenerira duševno in telesno, zato je pri njem tako razširjena tuberkuloza, zato je umrljivost otrok tako velika. To kmetsko prebivalstvo predstavlja v evgenetskem oziru najslabši človeški material, kot si sploh moremo misliti. To je posebno razvidno v čisto agrarnih pokrajinah, kakor so na primer Bela Krajina, Prekmurje, izven mej Slovenije pa Zagorje, Lika, Bosna.

Radi pomanjkanja zemlje je po slovenskih vaseh med sosedi toliko prepirov in zdražb radi koščka zemlje, radi meje, radi prehoda čez njivo, steze ob poti. Večkrat je dosti za smrtno sovraštvo med sosedoma, če kokoš ali prešič enega stopi na vrt drugega. Zato je toliko tožb radi zemlje, mejnikov, motenja posesti, ki požirajo naše kmetije. Vse to se često končava s požigi iz maščevanja, s pretepi, poboji, s smrtnimi slučaji in dolgoletnim zaporom. Vzrok temu ni mentaliteta našega kmeta, ampak v marsičem pomanjkanje zemlje. Taka mentaliteta (surovost, prepirljivost, sebičnost, pohlep po zemlji) je samo posledica pomanjkanja zemlje. Na Danskem samo 37 kmetov na 1 km² njiv, v Sloveniji pa 221!

Edina pomoč bi bila, da se večina kmetskega prebivalstva izseli iz zemlje. Toda kam naj gre danes, ko so vsa mesta in industrijska središča polna brezposelnih, ko se industrija ne razvija več, ampak propada. Vidimo, da se v kapitalističnem sistemu vprašanje agrarne prenaseljenosti in vseh njenih posledic ne da rešiti.

Zakaj se pa meščanski ideologi in umetniki toliko borijo proti izseljevanju kmetov, proti begu z dežele in propagirajo povratek k zemlji? To ima svoje globlje vzroke. Čim več kmetskega prebivalstva živi na edinici površine, tem večjo vsoto viška vrednosti lahko izvleče iz njega buržoazija in njeni priganjači v obliki raznih davkov in dajatev (za župnikove dohodke n. pr. ni vseeno, ali ima župnija 1000 ali pa 3000 duš). Za slučaj vojne pa imajo velesile na razpolago več hrane za topove v svoje imperialistične namene.

»Kmetski stan je edini steber vere in cerkve«, piše »Domoljub«, list za »izobrazbo« slovenskih kmetov. Kaj je pa s tistimi, ki se izselijo: »V tovarni pa nastajajo potem bolestne misli, kom. in prevratne želje«, piše isti Domoljub (15. okt. 1930). Povedano z drugimi besedami: iz neodpornega pasivnega kmetskega ljudstva je lažje vleči višek vrednosti kot pa iz organiziranega proletariata.

Kmeta je torej treba na vsak način pridržati na zemlji. Včasih, na primer v starem Rimu, so lastniki latifundij z verigami priklepali kmetstvo suženjsko prebivalstvo, da ni pobegnilo z zemlje. Danes so za to prikлеpanje na grudo potrebna bolj rafinirana sredstva. Treba je lagati, tajiti agrarno prenaseljenost in faktično izseljevanje razlagati na drugi način. »Domoljub« z dne 18. sept. 1929 piše: »Velik del izseljevanja je pri nas pripisati ne gospodarski potrebi, temveč pomanjkanju ljubezni do kmetijske zemlje, pomanjkanju ljubezni do kmetijskega dela. Zdravilo zoper izseljeniško bolezen je v tem, da se kmetijski mladini zopet privzgoji ljubezen do kmetijskega doma, do kmetijskega dela in da se ji vzbudi stanovska samozavest in stanovski ponos.« Zato je važno, da se prirejajo n. pr. tekme koscev in žanjic, kakor to prakticira Zveza kmetijskih fantov in deklet itd. Kmet naj ostane pri mučnem in napornem ročnem delu s koso in srpom; kaj je njemu treba modernega kosilnega stroja in kombajna (kombiniran stroj, ki obenem žanje, veže, mlati in čisti pšenico). Uvedba teh strojev bi namreč nujno zahtevala, da se kmetijski mali obrat umakne veleobratu.

Naš mali kmet dela dostikrat po 18 ur na dan ob nezadostni hrani, črnem kruhu in slabo zabeljenih žgancih ali zelju in ne sme imeti nobenih kulturnih potreb, toda to je treba tajiti in slikati idiličnost življenja na vasi. Janez Kalan takole piše v »Domoljubu« (10. julija 1930): Slovenci imate lepo pesmico, ki opeva srečo domačega kraja: »V dolinci prijetni je ljubi moj dom — nikoli od njega podal se ne bom — pod lipco domačo najrajši sedim — v domačem veselju dovoljno živim.« Koliko več prijetne spremenbe je pri kmetiskem delu. Na njivi, na travniku, v lesu. Pri belem dnevu, ob zlatem soncu, spomladi, poleti, jeseni. V krasni božji naravi... Oj, luštno je res na deželi, kjer hišca na samem stoji; okol so pa travniki zeleni, to mene najbolj veseli... O kmet, ti ne znaš svojega stanu ceniti! Če ne, bi ne bežal od kmetijskega dela vsak, kdor le more.

Tudi škof mora včasih založiti svojo avtoriteto pri kmetiskem ljudstvu, da ostaja doma. Tako pravi Anton Bonaventura Jeglič v knjigi: »Mladičem« str. 186: »Posebno tebe, kmečki sin, prosim in rotim, ne odhajaj v tovarne, ne odhajaj v nemške in ameriške rudnike! Delaj doma na polju, delaj na svojem domu ali ako ga nimaš, pojdi služiti k poštenemu kmetu, znaj, da najbolj veselo in najbolj zdravo delo je ravno na polju. Res, da tukaj ni za delo določenih ur; posebno ob času hudega dela ni počitka, ampak od zgodnjega jutra do poznega večera se je treba potiti... Seveda na kmetih nimate hrane kakor v mestih: nimate mesa, nimate pečenke, nimate vina. Toda, ali je sreča v dobri hrani? Za telo najbolj ugodna je tvoja kmečka hrana, pa tudi zdrava je in kako ide v tek!... — Ostani torej doma, akoravno boš moral živeti v bolj preprostih okoliščinah.«

Razumljivo je, da skušajo taki ljudje zavreti tok gospodarkega kakor družbenega razvoja sploh. Zato se človek tudi ne sme

čuditi, da hvalijo samo tako leposlovje, ki povečuje ravno nazadnjaške strani kmečkega življenja. — Zanimiv primer je ravno pri Mišku Kranjcu. Hvalili so ga kot avtorja »Življenja« in »Težakov«, radi »Predmestja«, kjer je šel naprej, pa ga je člankar v »Slovincu« že »okrcal« in prefekt mariborskega semenišča je prepovedal dijakom knjigo!

Gustav Krklec:

SOMRAK SENTIMENTALNE LIRIKE

Znani pesnik Krklec obračunava v tem članku (izšel je v »Politiki«) z današnjo sentimentalno liriko sploh, četudi se članek nanaša na nekatere beograjske »lirike«, ki so podali »izjavo« proti kritiku Bogdanoviću, ker je povedal, kar jim gre. Ker imamo tudi pri nas take lirike, je članek aktualen tudi za naše razmere. — O. u.

Ob važnejših vprašanjih našega javnega življenja se navadno oglašajo za to najmanj poklicani ljudje. Kaj bi se potem čudili, če o upravičenosti, ali naj še eksistira subjektivno-idealistična lirika, razpravljajo pesniki, o katerih upravičeni eksistenci bi se moralo razpravljati v zvezi s tako liriko. Toda to je samo en simptom časa, ko splošna zmedenost vse bolj narašča in ko so ob ceno najvažnejše dnevne vrednote.

Pred kratkim je naša javnost načela vprašanje o preživelosti lirske poezije. Gotovi pesniki so se oglasili proti taki kritiki in zapeli staro larpurlartistično arijo o večnosti lirske poezije; pri tem so imeli v mislih kajpada tudi ono poezijo, katero sami ustvarjajo.

Kaj čudna in nenavadna je trditev, da je lirska poezija večna, trditev v časih, ko vidimo minljivost in zgodovinsko pogojnost vseh dosedanjih vrednot v tako drastični luči. Lirska poezija — ta »najstarejša, najlepša in večna književna panoga« — predvsem ni cvetka, ki raste v nebeških sferah, temveč je nekaj, kar nastaja v človeški družbi in kar je torej — kot družbeni pojav sploh — po obliki in vsebini zelo zelo podrejeno vplivom socialnih odnošajev.

Za primer vzemimo epsko poezijo. Kje je danes še pesnik, ki bi mogel napisati sodobni ep, čeprav ta obstoja, kje so bralci, ki bi ga hoteli brati razen za veliko nagrado ali pa za kazen? Epska poezija se je torej danes popolnoma preživela, kajti ep, nekdanj vrh književne umetnosti, je gojil kult osebnega junaštva, naša doba pa ni doba osebnih podvigov, temveč kolektivnih naporov mase. Iz istih razlogov spadajo v preživelost ali bolje med staro šaro tudi osebna čuvstva, izražena po vseh pravilih in principih metrike, vsa ta individualistična pesniška spretnost, pa naj bo še tako sijajna, blesteča in razkošna.

Kot krt izpodjeda današnja kriza vse stare življenjske opore, katere so nekoč posamezniku in družbi zagotavljale mirno življenje. V okviru tega življenja se je posameznik lahko, zaprt sam vase kot polž, mirno izživljal v svojih neznatnih osebnih radostih in bolečinah, v svojih ljubezenskih porazih in poslovnih zmagah. V takšni atmosferi je psihologija individualistične lirike kaj lahko našla odziv v družbeni psihologiji, v psihologiji slednjega malo-meščana, kateri je v njej doživljal svoja lastna čuvstva, izražena na način, ki se mu je moral čuditi.

Sedanjemu človeku pa, ki tava brez opore v risu strahovite krize in splošne zmešnjave, mora ta sentimentalna lirika brez dvoma zveneti kot govor z nekega drugega planeta. Ničesar zanimivega mu ne more povedati: niti kako naj se izogne bankrotu, niti kako bi našel delo, najmanj pa, kako si bo rešil golo življenje. Zato pa je tudi povsem razumljivo in upravičeno, če ljudje vedno bolj odklanjajo lirsko pesem.

Naša sentimentalna lirika je zagazila v mrtvo preteklost, v razpadanje, ki ga ni mogoče preprečiti z nikakim vbrizgavanjem novih ritmov in rim. Ta odklon prehaja v popolno averzijo, kakor je fiksiral to Milan Bogdanović, prav tedaj, kadar govorimo o poeziji onih, kateri jo tako neusmiljeno branijo po dnevnikih.

Pobijati jih je kaj lahka stvar. Dovolj je primerjati današnje časopise s časopisi pred nekaj leti. Tedaj je bila prva stran demokratsko-liberalni uvodnik, druga stran statistika povojnega blagostanja, tretja parlamentarna diskusija, četrta lirski pejzaž, peta povest za odrasle. Danes diši prva stran po vojni, druga po inflaciji, tretja po kriminalu, četrta po konkurzu in peta po končni razprodaji.

Sodobni človek, človek s čutom za svoj čas, vidi in občuti podzavestno, da se dogaja nekaj velikega, da čas beži hitreje od njega, da je njegova osebna usoda tako rekoč organsko zvezana z usodo določene skupine, da je on sam le kaplja v morju, kakor nikoli zvezan s to skupino. Še ovce na polju se zbero v gručo, kadar se pojavi nad njimi avijon, ter se pripravijo na skupno obrambo pred neznano nevarnostjo. Naši lirski pesniki pa ne čutijo izoliranosti in zapuščenosti v svetu, ne čutijo, da so odveč, da so smešni v našem času, ne, za njih je edina nevarnost razumna kritika, ki ne operira za iluzijami marveč s fakti.

Pribito dejstvo je, da danes nikdo ne čuti potrebe po čitanju lirske poezije, posebno ne take, kakršno je pred kratkim sumarno prikazal Milan Bogdanović in kakršno na vse pretege pišejo oni, ki so se naenkrat tako kolektivno! — postavili v njeno obrambo. Te naše lirske ovce, ki že dolgo niso čutile škarij na svojem kožu, se oglašajo v imenu nekih večnih vrednosti ter mislijo brez dvoma, da tvorijo sestavni del te večnosti tudi njihove lirske klepetave čenče. Kakšna imenitna slika za lirskega pesnika: videti sebe na piedestalu večnosti.

Vsi zakoni so zgodovinsko pogojeni, kakor smo že rekli, in tudi zakoni estetike, kar pomeni, da so relativni v času in prostoru, torej spremenljivi. Če bi preiskali razvoj poezije od prvih početkov do danes, bi našli milijone varijant, sprememb v oblikah, v motivih in tonu. Koliko izumiranja in porajanja pesniških oblik! In sedaj pomislimo: v tem velikem in večnem procesu življenja, ki se vsevdilj razvija in spreminja, živijo samo naši sentimentalni lirski pesniki večno življenje s svojimi lirskimi spočetji, malimi pesniškimi zbirkami, katerih nikdo slejkoprej za noben denar noče brati.

In prav je, da svet take poezije noče brati, kajti to je dekla pri sovražniku napredka; ona ima ono zlobno tendenco, ker s svojo pasivnostjo in sentimentalnostjo pretvarja ljudi v sanjače takrat, kadar čas zahteva od njih, da so kladivarji svoje bodočnosti. V domišljavosti, da je izven socialnih zakonov in odnošajev, da je neki božji dar, pretendira tudi na nedotakljivost. Samo čuditi se ji smemo! Čuditi se tej poeziji, katera že celih petnajst let polni ušesa s svojimi tremi razglašeniimi strunami, od katerih prva je »prst božji«, druga »solzna dolina, tretja pa »večna pratika«.

Pesniku idealistu je pod čast zastaviti si vprašanje: ali ima človek v današnjem stanju še pravico, da se bavi s čisto individualnimi problemi, ali sme za njega biti izhodna ali temeljna točka lastna osebnost, ali pa je morda napočil čas, ko se vsi individualni problemi razrešujejo in spletajo v velikih problemih socialne skupnosti.

Ali se bo Beatrice danes sladko nasmehnila, je za pesnika individualista važnejše, kakor kaj bo jutri s celim človeštvom. Zanj je ves svet le ogromno zrcalo, v katerem ogleduje svoj samemu sebi najljubši obraz. Zares prekrasna slika v ogledalu današnjih odnosov v svetu!

Kaj je trpljenje človeštva proti trpljenju lirskega pesnika! Jalova neumnost! Trga si svoje ranjeno, krvavo srce iz prsi in na srebrnem pladnju stiha ponuja svoje wertherske bolečine kot nekako južno osladno sadje. Pred obličjem sveta ekshibicionistično slači srjaco in odkriva svojo mizerno goloto, ki nikogar ne zanima. Slep in gluh za resničnost išče novih izrazov, kuje rime in ritme ter donkihotski dviga pisani prapor prazne in votle besede brez smisla in brez zveze.

Kaj je torej subjektivno-idealistični pesnik, kaj subjektivno-idealistična lirika? Največkrat pisani razšopirjeni rep puranov. Le malo kaj, izjemoma rezultat resničnih ustvarjalnih nagonov, pa še takrat zgrešen, ker ne gre sporedno s časom.

Lep primer takega pesnika je bil Sergej Jesenjin. Tudi on se je ubil. »Jesenjin je bil čisti lirik, naš čas pa ni lirski,« je rekel ob njegovem grobu neki veliki sodobnik. »Naš čas je čas spopadov in bojev. Trčila sta pesnik in čas, padel je pesnik. Naj živi poezija.«

Poezija nove dobe, širše in plodnejše, dobe skupnosti in ne posameznikov, ulice ne pa salona, človečanstva ne pa osebnosti, — taka poezija ima pravico do življenja.

Poezija naših lirskih pigmejcev, epigonov naših preživelih lar-purlartističnih zablod, pesmarjev in pesnikovačev skupno z vsemi muzami in pegazi ter ostalimi olimpskimi rekviziti, vsa ta poezija pa ne spada samo v preživelost, marveč v najskritejši kotiček našega književnega muzeja.

Oskar Drenik:

CENE ZEMLJIŠKIH PROIZVODOV IN ZEMLJIŠKA RENTA

Dočim imamo pri nas o politični ekonomiji mnogo knjig in razprav, se naša strokovna literatura brez razlike odlikuje po prav posebnem zanemarjanju ekonomske teorije v poljedelstvu. Edina knjiga, ki sistematično in posebej obdeluje agrikulturno ekonomijo, je slovenski prevod Borchardtove izdaje Marxovega »Kapitala«. Ta pa ima to slabo stran, da je dotično, že samo po sebi težko napisano poglavje na koncu knjige in zahteva od lajika, ki ga industrija zaenkrat ne zanima, da vendar prebere vso knjigo od začetka. Zato sem se odločil, s temi vrsticami podati kolikor mogoče poljuden — čeprav radi tega na nekaterih mestih nekoliko prisiljen — uvod, ki naj čitatelja opozori na zanimive probleme ter mu prežene strah pred učenimi naslovi »cena zemljišča«, »renta«, »zakon o pojemajočem zemljiškem donosu«, »hipotekarni dolg« itd. Ta uvod naj čitatelju omogoči, da takoj pristopi k poglavju o zemljiški renti in ga bolje razume. Upam, da bom s temi sestavki vzbudil zanimanje za resen nadaljnji študij omalovaževanih teoretičnih vprašanj v poljedelstvu, s katerimi so doslej ravnali kakor mačeha s pastorkom.

Današnje nizke cene deželnih pridelkov po vsem svetu nam jasno govore, da je tudi naš poljedelec v ozki zvezi in odvisnosti tako z vsem narodnim gospodarstvom kakor s svetovnim gospodarskim sistemom. Zato pri našem razmotrivanju ne smemo izhajati iz slovenskih posebnosti in slučajnosti, temveč moramo iti na svetovni trg in si zamisliti, da se vse poljedelsko gospodarstvo vrši na kapitalističen način — tako kakor industrija. Kajti na svetovnem trgu prevladujejo pridelki kapitalističnih plantaž in veleposestev, vsi izdelki so pa blago in se prodajajo za trg v zameno za produkte kapitalistične industrije. Od nje tudi naš kmet kupuje velik del svojih potrebščin (obleko, orodje, obutev, sol, sladkor, petrolej, mnogokrat tudi živila — da o ameriških farmerjih ali celo o naprednih evropskih posestvih sploh ne govorimo, kjer se kupuje še več), zaradi česar mora večji ali manjši del svojih pridelkov nositi na trg, da dobi denar, ki ga končno rabi tudi za davke in javne dajatve. Tako je »neodvisni« kmet indirektno vklju-

čen v kapitalistični sistem in od njega odvisen in na ta način je hočeš nočeš vse poljedelstvo v bistvu podrejeno istim gospodarskim in razvojnim zakonom kakor industrija, bodisi kar se tiče vrednosti pridelkov bodisi tudi zakona, da napreduje veleobrat in propada mala kmetija — kljub vsem naporom tistih, ki v praksi ali statistiki hočejo to dejstvo zabrisati.

1. Pojem diferencialne rente.

Vzemimo, da bi bil Kamnik z okolico samostojna država, v kateri se v vseh panogah gospodarstva dela na kapitalistični način, to je: proizvajalna sredstva (stroje, orodja, tovarne, sirovine) imajo v rokah le kapitalisti, katerim delavci delajo za mezdo ter se na ta način preživljajo in obenem ustvarjajo kapitalistom profit in s tem večajo njih bogastvo. Vsa poljska zemlja naj bo last treh zemljiških posestnikov. Lončarja (zemljišče št. I), primoškega samostana (zemljišče št. II) ter grofa Stahovskega (zemljišče št. III).

Lončar, stara korenina, delaven človek, pošten kristjan, ki ljubi svojo zemljo, se sam peča z obdelovanjem. Seveda ne lastno-ročno; prej je sicer upravljal delo, ki so mu ga vršili poljski mezdni delavci, zdaj pa, ko se mnogo peča s politiko in povzdigo vere in morale, nima več časa za to in le od dne do dne daje posebnemu, za to plačanemu upravitelju navodila, kolikor upravitelj sploh ne dela kar na lastno pest. — Menihom v samostanu ni mnogo do poljskega dela, ker so bolj osredotočeni na onostranske dobrine in duhovne vrednote; ker pa seveda ne morejo živeti le od božje besede, dajo prav radi za lepe denarje svoje zemljišče v zakup priseljenemu Judu Rosenbergu, ki najame mezdne delavce. — Grof Stahovski se pa potika po švicarskih hribih in francoskih kopalniških in ve o svojem zemljišču le toliko, da ima redno prejemati zakupnino od Tkalčiča, ki s svojo tkalnico ni imel veliko sreče ter hoče poskusiti v poljedelstvu. Tudi Tkalčič sam uporablja mezdno delo.

Vsa zemljišča so enako velika ter se obdelujejo na enak način, z enakimi orodji in stroji ter z enakim številom delavcev. Toda zemljišča so različno rodovitna. Vzemimo radi enostavnosti, da se povsod prideluje le pšenica. Kdo bo imel največji dobiček? Vprašajmo se po ceni za 10.000 kg ali za 1 vagon. Računajmo — brez računanja danes ne pridemo nikamor!

Recimo, da je vsak od teh kapitalistov vložil v zemljo, stavbe, stroje, seme ter živino 40.000 Din kapitala, v mezde pa 10.000 Din, skupaj 50.000 Din. Stroji in stavbe se sicer polagoma iztrošijo in vsako leto preide en del njihove vrednosti na pridelek, toda, da bo lažje računati, vzemimo, kakor da bi prešlo vse v enem letu, kar je za bistveno stran našega računanja vseeno. Celoletni pridelek mora potem imeti vrednost 50.000 Din (cena je le v denarju izražena vrednost). Temu kapitalist prišteje običajni povprečni profit,

ki znaša n. pr. 20% ali 10.000 Din. Stroškovna cena s profitom vred znaša 60.000 Din, kar imenujemo produkcijsko ceno. To produkcijsko ceno mora kapitalist v poljedelski, produkciji dobiti; če ne, bi ostal rajši v industriji, kjer jo gotovo dobi.

Toda zemlja rodi Lončarju 1 vagon, Rosenbergu 2 vagona in Tkalčiču kar 3 vagone pšenice. Če bi se tržna cena ravnala po I. produkcijski ceni, bi dobil Rosenberg za svoj pridelek kar 120.000 Din ali na svoj kapital 140% profita, Tkalčič pa kar 180.000 Din ali celih 260% profita, torej še več kakor prebrisani Jud! Če bi se pa tržna cena ravnala po Tkalčičevi produkcijski, bi en vagon stal 20.000 Din, tako do bi Lončar imel na svojih krščanskih 50.000 Din nič manj kakor 60% zgube in Rosenberger 20%. Zdi se pa, da nista niti Jud niti kristjan šla delat za zgubo in da oba skupaj ne bi privoščila Tkalčiču preveč profita. Napravimo majhen izlet v industrijo, kjer nam bo stvar enostavnejša.

*

Če bi naši trije znanci poleg nekaterih drugih imeli manufakture tkanin (stare tovarne z ročnimi statvami) ter bi vsak od njih vložil 20.000 Din v stavbe in statve, 20.000 Din v sirovine ter 10.000 Din v mezde ter bi se ves ta kapital 50.000 Din v enem letu preobrazil v tkanine, bi jih naši kapitalisti po vsakdanjem računu prodali po 60.000 Din — z 20% profita. Odkod pa naš Tkalčič sme kar na lepem zahtevati 60.000 Din in kdo mu bo za tkanine tudi dal 60.000 Din, če so vredne samo 50.000 Din? Od tega, da je kapitalist dal na razpolago stroje, da je poskrbel, da je šlo vse v redu, da je našel kupca, se vrednost ni povečala na 60.000 Din. In če ni nič več, potem tistega »nič« tudi noben kupec ne bo hotel plačati.¹ Če je pa Tkalčič pri tej produkciji imel posebne zasluge, naj ve, da se zasluge ne plačujejo z denarjem, ampak s protizaslugami. In radi njegovih lepih oči, plemenite familije in rodoljubarstva mu nihče ne bo dal 10.000 Din več. Tistih 20% ne visi torej v zraku, se ne prišteje kar tako iz nič, ampak mora imeti snovno vsebino, da kupec da za nje protivrednost.

Kaj plača kapitalist delavcu, kadar ga najame, v resnici? Njegovo delovno silo,² stroške za vzdrževanje delavca in njegove družine. Delavec proda kapitalistu svojo delovno silo, kapitalist mu pa v denarju da protivrednost za življenjske potrebščine, ki vsebuje enako veliko delo. Enako za enako. Določen čas mora delavec na dan delati, da nadomesti samo vrednost svojih življenjskih sredstev, ki mu jih je kapitalist plačal z mezdo. To je pri današnjih modernih strojih kaj kmalu opravljeno. Toda, ko je delavec to opravil, ne neha delati. Kajti kapitalist je kupil njegovo delovno silo za ves dan! To, da delo za nje nadomestitev traja le določen čas, delavca nič ne ovira, da ne bi delal ves dan. In kar dela več,

¹ Glej Marx, »Kapital«, slov. prevod 1933, pogl. 1 in 2.

² Glej Marx, op. cit., pogl. 5 in 8, prvi odstavek.

kar presega mezdni znesek, je večvrednost (Mehrwert), resnična, prava materialna vrednost, ki pripada kapitalistu kot monopolnemu lastniku strojev, tovarn, sirovin. In ta večvrednost je snovna podlaga za onih 20%, ki jih torej kupec ne plača za nič.³

Edino na ta način, na podlagi teorije o vrednosti in večvrednosti si moremo razložiti, zakaj kapitalist more zahtevati 20% več, in sicer prav 20%, ne pa 5%, 50% ali celih 5000%, ker je produkt v resnici za 20% več vreden, nego je kapitalist vložil denarja v produkcijo. Vera ali narodna pripadnost kapitalista ne igra pri tem računstvu nobene vloge.

Če so naši delavci delali n. pr. 12 ur na dan, so v 6 urah nadomestili vrednost svoje delovne sile, če so za 10.000 Din mezde ustvarili za 10.000 Din vrednosti in 10.000 Din večvrednosti. (Če mezda ni bila »pravična«, če ni nadomestovala vrednost delovne sile, so jo povrnili še prej nego v 6 urah.) V ostalih 6 urah pa delajo večvrednost za kapitalista.

Zdaj je pa naš Tkalčič kot najbolj izkušen uvedel tkalne stroje, s katerimi napravi trikrat več. Ti stroji naj so ga stali malenkost, tako da jih niti ne štejemo. Njegov delavec bo v 4 urah napravil isto kakor drugi z ročnimi statvami v 12 urah. Delal bo pa še vedno 12 ur in na Tkalčičev dobiček bo zdaj odpadlo celih 10 ur. In še teh 10 ur večdela bo pomenilo trikrat toliko kakor pri ročnem delu s statvami, ki so splošno v veljavi, torej 30 ur! Tkalčič bo na ta način imel velikanski posebni dobiček, izvirajoč iz posebne večvrednosti, toda tega posebnega dobička ali nadprofita se ne bo dolgo veselil.

Tkalčič bo s tem posebnim dobičkom, ki je gonilna sila vsega tehničnega napredka v kapitalizmu, izpodrival vse svoje konkurente, če le malo popusti od cene ali »žrtvuje«. Če bi Tkalčič imel svojo tovarno na Jezerskem, torej v inozemstvu, bi Lončar in Rosenberg in drugi zavpili: »Zaščitimo domačo industrijo!« To je — zaščitimo stare statve proti modernim tkalnim strojem! Toda Tkalčič je doma v Homcu in proti njemu ne morejo postaviti carinskih meja. Zato bo marsikatero tovarno uničil. Druge bodo pa — prav tako uvedle tkalne stroje, če imajo toliko prihranjene večvrednosti od prej, da jih lahko kupijo. Šaj vendar noben zakon ne ovira svobodne konkurence! Ali pa bodo vsi ti novinci zdaj tudi uživali nadprofit? Ne. S Tkalčičem vred ga bodo izgubili.

Za predelavo 100 vagonov preje v tkanino bo zdaj v splošnem treba $\frac{2}{3}$ manj časa. Dodatna vrednost, za katero se vrednost preje poveča pri predelavi v tkanino, bo padla za $\frac{2}{3}$. Če je bila

³ In ne delo (glej članek dr. Gosarja v »Času« l. 1933, št. VIII, str. 269). Tako zatrjevanje, ki ga čitamo pri mnogih kritikih Marxa, pomeni načelno nerazumevanje in nepoznanje bistva Marxove vrednostne teorije. »Vrednost dela« je nesmisel in pomeni toliko kakor »vrednost vrednosti«. Prav tako je nesmiselno govoriti o pravičnem plačanju dela (Marx, »Kapital«, slov. izdaja, pogl. »Mezda«).

prej za predelavo 100 vagonov v okviru vse družbe potrebna protivrednost 500 vagonov živil, bo zdaj treba le 200 vagonov živil. In da se dá enaka vrednost za 500 vagonov živil, bo zdaj treba predelati trikrat toliko preje, napraviti 300 vagonov tkanine! Vrednost tkanine bo padla, vsak delavec bo v 2 urah napravil sicer isto množino tkanin kakor prej samo Tkalčičev, vrednost svoje delovne sile bo pa nadomestil vseeno šele v 6 urah; ostalih 6 ur večdela bo kljub večji množini imelo enako vrednost kakor pred splošno uvedbo strojev; predstavljalo bo le 6 in ne 3×6 ur v pšenici, pramogu, železu, strojih itd.

Posebni dobiček je izginil tako za Tkalčiča kakor za vse posnemalec, kakor hitro je nova metoda postala splošna. V industriji, kjer velja popolna svobodna konkurenca — seveda le med tistimi, ki posedujejo produkcijska sredstva — privede ravno ta konkurenca (tisto, čemur pravijo pobožni ljudje »mamonistični liberalizem«) do tega, da se najbolj produktivna metoda splošno uvede ter izpodrine ostale, da se vrednost ravna po splošnem, povprečno veljavnem delovnem času (po družbeno potrebnem delovnem času, torej v našem primeru prej po delu z ročnimi, zdaj z mehaničnimi statvami) in da se procentna mera dobička vedno izenačuje. V vsaki panogi, in kakor bomo tudi pozneje videli, v vseh industrijskih panogah velja povprečna profitna mera. Če bi Lončar potem, ko že vsi delajo z mehaničnimi statvami, še vedno delal z ročnimi statvami ter jih le za polovico izboljšal, bi njegov delavec šele v 12 urah nadomestil vrednost svoje delovne sile. Da bi kapitalistu ostalo kaj večvrednosti, bi moral podaljšati delovni čas ali pa znižati mezdo pod vrednost delovne sile. Lončar bi s svojim podjetjem životaril ob skrajnem izkoriščanju delovne sile, kakor danes životari velik del naše industrije, ki v družbeni produktivnosti radi svoje zaostalosti in majhnega obsega ne more slediti svetovni konkurenci — kljub temu, da je vrednost naše delovne sile manjša.⁴

*

⁴ Vseučiliški prof. dr. Gosar pa objektivistično delovno teorijo popolnoma drugače razume in jo potem pobija. »Kdo jamči, da bo taka, objektivna in, recimo še, po delu določena menjalna vrednost resnično zadoščala za primerno preživljanje delavcev? Nihče! V dobrih podjetjih bi delavci po tem pravilu zaslužili dovolj in morda še več nego potrebujejo za primerno preživljanje, v slabih, podpovprečnih pa manj, tako da ne bi mogli človeško živeti.« (Cit. »Čas«, str. 278.) Objektivistična, Marxova teorija raziskuje, kako je in ne, kako naj bo; in kakor smo pravkar videli, ona popolnoma potrjuje to, česar se dr. Gosar v drugem stavku boji. Vsak čevljarji mojster, ki konkurira z Bar'om in s tovarnami, ve, da mora mnogo več časa delati, da bi ustvaril isto vrednost, da bi napravil istotoliko čevljev kakor tovarna in da na trgu danes velja družbeno potrebni delovni čas, ki se ravna po tovarniškem delu, a se ne meri z urami na tržnici, kakor si nekateri profesorji razlagajo Marxa, temveč avtomatično s tem, da je tovarna zmožna toliko hitreje delati, kar čevljar dobro občuti na svoji koži, čeprav nima na čevljih napisanih števil ur, temveč cene. Saj govorimo vendar o produkciji blaga, kjer vlada anarhija in se vse avtomatično uravnava s konkurenco. — Dr. Gosar je pa v skrbeh, kako bo

Zdaj se pa vrnimo v poljedelstvo. Vzemimo za pogoj, da vsa pšenica z vseh zemljišč natanko odgovarja potrebam plačanega konzuma. Kako veliko zakupnino morata Rosenberger in Tkalčič plačati lastnikoma?

Če bi bilo v zemljo vloženo kaj kapitala (v stavbe, stroje, izsuševanje itd.), bi lastnika zahtevala običajne obresti, ki bi obsegale en del zakupnine. Ker pa ni bilo tega, vseeno ne bosta dala zemlje zastonj. Samostan ima nebroj ponudnikov, ki bi hoteli izkoristiti boljšo rodovitnost njegove zemlje, ter se odloči za Rosenbergerja, ki nudi največ — celih 60.000 Din na leto! Rosenberger ve, da bo zemljišče dalo 2 vagona in če proda 1 vagon v najslabšem primeru za 60.000 Din kakor Lončar, mu še vedno ostane 20% profita. Če mu pa ne bi ostalo niti 20%, ne bi hodil nalagat kapitala v poljedelstvo. Po istem računu bi Tkalčič plačal celih 120.000 Din Stahovskemu. Rosenberger plača 60.000 Din, Tkalčič pa 120.000 Din — zemljiške rente!⁵

V poljedelstvu se radi omejenosti zemljiške površine cena in vrednost ravnata po produktivnosti najslabše potrebne zemlje in ne po povprečni produktivnosti kakor v industriji. Monopolni položaj zemljiške privatne lastnine daje lastniku možnost, da vso posebno večvrednost (ali nadprofit), ki jo delovna sila radi različne produktivnosti proizvede na boljšem zemljišču, vtakne v svoj žep lastnik zemljišča kot diferencialno rento.

Poleg doslej opisane rodovitnostne rente, ki jo imenujemo diferencialna renta I, obstoji še diferencialna renta II, ki izvira iz različnih naložb kapitala v sicer enako plodovita zemljišča. Razen tega imamo še položajno rento: v mestih dajejo stavbišča v centru vedno večjo rento, čim bolj mesto raste. Dalje je zelo važna rudniška renta. Vse te razne rente se dajo obravnavati po principih diferencialne rente I.⁶

v socializmu plačan delavec v zelo rentabilnih (sic! ne: »produktivnih«) in v malo rentabilnih podjetjih, da se bo vsaj mogel preživeti z družino, če se bo vrednost merila po povprečnosti. (Kdor mi ne bi tega verjel, se lahko o tem prepriča v »Času« cit. na str. 281.) Dr. Gosar raziskuje pojem vrednosti v predkapitalistični dobi, kjer ni blaga; mezdo v kapitalističnem blagovnem gospodarstvu hoče »pravično« uravnovati (kakor v nekakem socializmu); v socializmu si pa predstavlja rentabilno in nerentabilno produkcijo blaga s povprečnimi mezdami kakor v kapitalizmu. Vse je obrnjeno na glavo. Naša zdrava pamet predvsem ne more razumeti, čemu bi se v socializmu »nerentabilna« podjetja, recimo čevljarke delavnice, še vzdrževala, ko bi se vendar vsi čevljarji »delavci« lahko postavili v najproduktivnejše tovarne čevljev, kjer bi potrebno količino izvršili morda pri delu 2 ur na dan. Drugič je pojem »vrednost blaga« v socializmu prav tako nesmiseln, kakor recimo v kmečki družini na Veliki planini, kjer posamezni člani ne izmenjavajo med seboj izdelkov kakor blago na trgu. Kjer se ne producira za trg, temveč za potrebe, tam tudi ne eksistira pojem »vrednost blaga«, ker blaga pač ni!

⁵ Če je ta renta plačana v naprej, je le za primerne obresti manjša — bistveno se stvar ne spremeni.

⁶ Dr. Ušeničnik n. pr. dokazuje po Tuganu Baranovskem in Laveleyu (glej »Sociologijo«, dalje cit. »Čas« str. 278), da imata — recimo mi — tokajsko

Ko so angleški klasični ekonomski spoznali diferencialno rento I, so postavili pravilo, da renta nastaja tedaj in zato, ker prebivalstvo zaradi svojega naraščanja začne obdelovati tudi slabša zemljišča. Marx je z izčrpano analizo rente II dokazal nasprotno, da se tudi lahko vrše prehod od slabšega zemljišča k boljšemu, ker se slabše lahko z napredno tehniko zboljša. Dokazal je dalje, da je t. zv. »zakon o pojemajočem donosu zemljišč« velika zmeta, ki hoče nedostatke in nasprotja sodobnega gospodarskega sistema pripisati sami prirodi.

Pri našem opisovanju smo videli, da diferencialna renta ni nič drugega, kakor posebna večvrednost, ki se radi monopolnega položaja zemljiške lastnine ne da izenačiti ter si jo prisvaja zemljiški lastnik. Renta ne rase iz zemlje, kakor so podobno trdili fiziokratje (začetniki politične ekonomije v 18. stoletju na Francoskem), temveč je produkt dela, popredmeteno večdelo. Konsekventni zastopniki angleške klasične meščanske politične ekonomije, ki je že učila, da vsa vrednost v narodnem gospodarstvu izvira od dela, so se radi tega posebno ostro obračali proti zemljiškim lastnikom, češ, da oni nasprotno kapitalistom in delavcem nič ne delajo in uživajo rento zastonj na račun ostale družbe. Takrat še ni bilo delniških družb in tako raznovrstnih in razširjenih vrednostnih papirjev, od katerih bi tudi kapitalisti živeli brezbrizno in le rezali kupone; kapitalisti so se takrat v splošnem sami aktivno udeleževali gospodarskega življenja z upravljanjem in ustanavljanjem podjetij in s

vino in dolenski cviček v sebi istotoliko dela, pa vendar nista enako vredna. Večja vrednost v tokajskem vinu je vendar monopolna renta, ker se to vino ne da povsod delati, tako kakor marelični sladoled! Prav tako je s premogom, čigar vrednosti si brez delovne teorije ne moremo razložiti. Zakaj 1 kg premoga ni vreden toliko kakor 1 kg diamanta? Ker je treba za diamant mnogo več dela — iskanja. Zakaj ni premog zastonj kakor voda? Ker je za pridobivanje potrebna določena količina družbenega dela. Dr. Ušeničnik govori, da je za premog, t. j. njegovo »vrednost« merodajna tudi kakovost, torej koristnost, dobrohotnost prirode. Vrednost premoga se torej določa po % ogljika. Ta trditev je tipična za vulgarnega ekonomista, ki hoče dokazati, da za (menjalno) vrednost ni merodajno le delo, temveč priroda, delo in kapital. Vzemimo primer: Če bi bil v Št. Janžu antracit, povsod drugod pa rjavi premog in bi bil uvoz premoga v Slovenijo zaprt, bi se vrednost natančno ravnala po produktivnosti kopanja rjavega premoga in šentjanski lastnik bi užival diferencialno rento, katere višina ne bi bila poljubna, temveč v natančnem sorazmerju z odstotno vrednostjo rjavega premoga kakor pri Kamničanih višina Tkalčičeve rente in podobno. Če bi se pa povsod drugod kopal antracit, le v Št. Janžu rjavi premog ali celo šota, ne bi šel te šote nihče kopat. Zakaj? Zato, ker v produktu celega delovnega meseca šentjanski delavec ne bi mogel realizirati pri prodaji premoga niti za en dan protivrednosti v življenjskih potrebščinah, ker čas njegovega dela niti daleč ne bi bil več družbeno potreben — kakor če bi staroslovanska babica hotela konkurirati moderni angleški tekstilni tovarni; vrednost bi se ravnala po antracitu, ker bi njegova množina popolnoma zadoščala potrebi naroda; posestniki premogovnikov antracita ne bi uživali nobene diferencialne rente več (glej nadaljevanje našega primera o Kamničanih!). Vrednost pri fiziki in vrednost pri menjavi blaga sta nasprotji, čeprav je prva podlaga za drugo.

prodajo;⁷ angleški milijonar Ricardo, poleg Marxa najgenijalnejši nacionalni ekonom, ki ga današnje zvezde à la Cassel, Liefmann etc. niti daleč ne dosegajo in čigar nauke je njegov učenec Marx nadalje razvil, je bil sam aktiven bankir in podjetnik. Tako nam je razumljivo nekdanje ostro nasprotje med angleškimi kapitalisti in zemljiškimi posestniki, ki ga vidimo tudi v parlamentarnem boju. V poznejši nacionalni ekonomiji imamo celo strujo t. zv. zemljiških reformistov,⁸ ki so zahtevali, da naj država vso zemljiško lastnino na ta način obdavi, da bo vso rento (t. j. diferencialno rento, bodisi I, II, stavbiščno, rudniško), prejemala skupnost ali, če govorimo v njihovem jeziku, država. Sem spada t. zv. single tax movement,⁹ ki je zelo razširjen v Ameriki in katerega teoretični oče je Henry George s svojo knjigo »Progress and Poverty« (napredek in ubožstvo).

*

Že razmotrivanje same diferencialne rente (I) nas privede do zanimivih ugotovitev. Vzemimo, da toliko pšenice, kolikor se je pridelala na Rosenbergovem in na Tkalčičevem zemljišču, t. j. 5 vagonov, zadostuje za konzum. (Saj danes se na vsem svetu pridelala na vseh obdelanih zemljiščih mnogo, mnogo več pridelkov nego bi zadostovalo ne le za plačani, temveč tudi za neplačani konzum.) Ali se bo cena zdaj še vedno ravnala po najslabšem, po Lončarjevem zemljišču?

Če bi se vseeno obdelovala vsa zemljišča, bi se za pšenico uporabilo več dela nego je družbeno potrebno. Odvečno delo ne bi predstavljalo nobene vrednosti, kar bi se pokazalo na ta način, da bi vrednost celokupnega produkta za tisto odvečno delo padla. Ali, da govorimo v domačem jeziku vulgarne ekonomije: Vsled prevelike ponudbe pšenice bi njena cena padla. Rosenbergova zemlja bi potem veljala za najslabšo in tržna cena bi se ravnala po njej. Na 50.000 Din kapitala + 20% ali 10.000 Din profita = 60.000 Din bi prišla 2 vagona pšenice, vagon bi stal 30.000 Din. Tkalčič bi dobil 90.000 Din za 3 vagone, obdržal bi 10.000 Din za profit in dal bi le 30.000 Din rente grofu Stahovskemu. Rosenberg — po naših dosedanjih predpostavkah — ne bi mogel plačati nobene rente, kajti sicer bi šla iz njegovih 20%. Če bi menihi od njega kaj zahtevali, bi dvignil hrup proti cerkvi kot lastnici zemlje, ki hoče brez dela živeti, ali bi pa pustil to zemljo in se preselil s kapitalom v industrijo, čes, saj tam lahko dobi 20%. Največji revež bi pa bil pobožni Lončar, ki bi imel celih 20.000 Din, torej 40% izgube!¹⁰

⁷ S tem seveda ne rečemo, da je kapitalistovo delo ustvarjalo kako vrednost.

⁸ Ne zamenjati z agrarnimi socialisti! O tem pozneje.

⁹ Single tax = edini davek. Henry George je učil, da bi uvedba takega davka na zemljiško rento nosila državi take dohodke, da bi bili vsi drugi davki nepotrebni. Prim. o tem gibanju v Upton Sinclairjevem romanu »Moun-tain City«, ki letos izide v slovensčini v založbi »Krekove knjižnice« pod naslovom »Dolarji«. Tudi L. N. Tolstoj je bil deloma pristaš H. George-a.

Če bi bila zemlja in vloženi kapital državna lastnina (to si lahko do neke meje predstavljam pri sistemu državnih železnic), bi se »nerentabilno« (da govorim z besedami dr. Gosarja) zemljišče opustilo, delavci od tega zemljišča bi se pridelili na ostali dve, kjer bi bilo treba morda za tretjino manj delati, pridelali bi pa istotoliko pšenice. Toda — zemlja in v zemljišče vložene vrednosti so privatna lastnina. Lončar je instaliral v zemljo veliko kapitala in nihče mu noče odkupiti skrahiranih naložb; vsa njegova familija je desetletja tam delala in iz raznih drugih razlogov noče in ne more zemlje zapustiti. Zato Lončar strahovito grmi in bruha ogenj in žveplo na nemoralni liberalni kapitalizem in mamonizem (pri tem se mu »smilijo« delavci, ki jih bo odpustil, v resnici pa misli na sposobnejša in produktivna konkurenta Rosenberga in Tkalčiča), da odmeva po vsem okraju samih »brum« in »drin«. Če bi bil Lončar edini posestnik v republiki in bi bila Rosenberg in Tkalčič s svojimi zemljišči v drugi državi, bi Lončar zahteval zaščitno carino. Temu bi se ostala industrija upirala, kajti življenjske potrebščine bi se podražile, mezde bi se povišale, industrijski produkti se ne bi mogli izvažati, ker bi drugod po zaslugi cenejših življenjskih potrebščin bili cenejši. Ali naj se ugonobi vsa industrija na ljubo nerentabilnemu Lončarjevemu posestvu, zaradi njegove ljubezni do zemlje, ker se noče preseliti s svojimi delavci v rentabilnejšo panogo ali ker noče sam postati mezdni delavec, kakor postajajo nerentabilni obrtniki? Lončar grozi mestu, da bo ustavil vsak dovoz svojih pridelkov in ga sestradal. Mesto se mu smeje, ker lahko še enkrat cenejše pridelke uvaža od drugod. Vname se boj — kdo bo zmagal je vprašanje politike, interesov posameznih socialnih grupacij in njihovih moči.

Doslej smo obravnavali ločeno posestnika, kapitalista in mezdnega delavca. Ti pa v praksi niso vedno ločeni. Velikokrat je kapitalist združen z mezdnim delavcem v eni osebi, v malem zakupniku. Velikokrat sta posestnik in kapitalist ena oseba. Pri nas so pa skoro večinoma vsi trije ena oseba — mali in srednji kmet. Ta se najlažje drži tam, kjer zemljišče ne daje nobene diferencialne rente in kjer tudi kapital ne bi dopuščal profita. V našem drugem primeru bi lahko uspeval kmet kot delavec in »kapitalist« na drugem zemljišču, tudi če bi vrednost še toliko padla, da ne bi zemljišče dajalo niti profita od kapitala.

¹⁰ Tako je v resnici. Dr. Gosar, ki odklanja delovno teorijo, se pa vprašuje v »Času« na str. 277: Če bi bilo za vrednost odločilno povprečno delo, kdo bi prisilil slovenskega kmeta, da seje pšenico, ko bi bila manj vredna od banaške (t. j. ko bi on moral za isto množino delati več, ali ko bi za isto delo manj dobil pšenice nego banaški kmet). Kdo slovenskega kmeta k temu prisili, je povsem drugo, bolj ali manj izvenekonomsko vprašanje. Da pa slovenski kmet nima izoliranega gospodarstva, temveč mora en del pridelkov prodati in koliko zanj dobi in koliko more konkurirati z banaškim veleposestnikom ali celo z ameriškim poljedelstvom, prepuščamo v presojo čitateljem.

Če bi pa v istem primeru kmetje ostali na zemljišču Lončarja, ki ne bi hotel imeti zgube in bi zdavnaj vse prodal pod »ceno«, bi ti kmetje bili veliki reveži, kajti njihov normalni delovni donos v primeri z drugimi ne bi kril niti vrednosti njihovih življenjskih potrebščin. Kar bi prodali, ne bi imelo skoro nobene vrednosti, niti navadne delovne mezde si ne bi zaslužili, čeprav bi delali od ranega jutra do pozne noči, kakor nekdanji rokodelski tkalec ni mogel konkurirati produktivnejši industriji. Ker zemlja na vsem svetu rodi preveč in kmet hoče ostati na svoji zemlji, ko ga uče, da jo mora ljubiti, — zato se kmet v kapitalizmu peha, strada in gara ko črna živina, slabše nego vsak industrijski delavec, pa bodisi da je organiziran v zadrugah bodisi da je izven njih.¹¹ Tako tudi kmet na svoji koži občuti vsa protislovja kapitalističnega načina produkcije in privatne lastnine.

Na podlagi cele vrste računov je Marx prišel do zaključka, da se z napredovanjem kapitalizma in tehnike renta vedno večja: »toliko ogromnejši postaja tribut, ki ga družba plačuje v podobi nadprofitov veleposestnikom«. Nato Engels sijajno opisuje posledice tega gospodarskega zakona (Marx, op. cit. str. 369; napisano najbrž leta 1894.).

»Ta zakon nam razloži čudovito življenjsko žilavost razreda veleposestnikov. Noben družbeni razred ne živi tako zapravljivo, kakor ta, noben drugi si ne predstavlja pravice do tradicionalnega »stanu primernega« luksusa, ne meneč se za to, odkod prihaja denar, noben si tako brez skrbi ne kopiči dolgove na dolgove. In vendar se spet postavi na noge — s pomočjo kapitala, ki so ga vtaknili v zemljo drugi ljudje, ki jim prinaša rente, katere niso sploh v nobenem razmerju s profiti, ki jih dobiva kapitalist.

...Toda vse je minljivo. Prekomorski parniki ter severno-južnoameriške železnice so spravili čisto posebne predele zemlje v položaj, da lahko konkurirajo evropskim žitnim tržiščem. To so bile na eni strani severno-ameriške prerije, argentinske pampe, stepe, neobdelane, ki so bile že po naravi usposobljene za plug, ledine, ki so leta in leta celo pri primitivni kulturi in brez gnojenja dajale obilne donose. Dalje so bila to zemljišča ruskih in indijskih skupnosti, ki so morale en del, in sicer vedno večji del svojih produktov prodajati, da so dobile denar za davke, ki jih je izsilil iz njih neusmiljeni despotizem države — dostikrat s torturami. Ti produkti so se prodajali brez ozira na produkcijske stroške, po ceni, kakor jo je trgovec ponudil, ker je kmet ob plačilem roku absolutno moral imeti denar. In proti tej konkurenci — deviških stepnih tal ter ruskih in indijskih kmetov, omahu-

¹¹ Zadruga niso nobena progresivna, ampak konservativna organizacija, ki — kakor bomo še videli — ne morejo rešiti malega in srednjega kmečkega gospodarstva, temveč celo ovirajo razvoj poljedelstva. Najrevnejši kmetje so izjemoma člani zadrug in ne morejo biti, temveč le srednji in največ premožni kmetje.

jočih pod davčnim vijakom — se evropski zakupnik in kmet pri stari renti ni mogel opomoči. En del zemljišč v Evropi je končno izgubil konkurenčno zmožnost za pridelovanje žita, rente so povsod padle in odtod tarnanje agrarcev od Škotske do Italije in od Južne Francije do Vzhodne Pruske. K sreči pa še daleč niso obdelane vse stepe; še dovolj jih je na razpolago, da ruinirajo vse evropsko veleposestvo in še malo posestvo povrhu.«

S tem smo poglavje o diferencialni renti zaključili in prihodnjč bomo obravnavali absolutno rento.

B. Z.:

NEKAJ BESEDI H KREFTOVIM „CELJSKIM GROFOM“

Zdaj, ko imamo Kreftove »Celjske grofe« v knjigi pred seboj, lahko delo natančno analiziramo in ga mimogrede primerjamo z obema vsebinsko sorodnima pojavoma v slovenski literaturi povojnih let. Mislim namreč na Župančičevo »Veroniko Deseniško« in Novačanovega »Hermana Celjskega«.

Župančič je meščanski pesnik, v njegovih delih se zrcali izvestna ideologija, njegova naziranja in pogledi na stvari so objektivno determinirani, vendar pa je treba poudariti, da je prav malo slovenskih umetnikov, ki bi bili nasproti vsem manifestacijam javnega življenja tako indiferentni kakor on. Brez dvoma je ta njegova socialna in politična ravnodušnost v tesni vzročni zvezi z njegovim izrednim interesom za umetniški slog in obliko, kjer mu pripada nesporni primat v slovenski književnosti.

Če pri »Veroniki Deseniški« abstrahiramo objektivni moment in upoštevamo le subjektivnega, moramo priznati, da je delo vse-kako plod »čistega, iskrenega spočetja«. Vsi tragični konflikti so se rodili v pesnikovi glavi, od resničnosti je ostalo (in še to nekje v daljavi) le zgodovinsko ozadje.

Povsem drugačna pa je stvar pri Novačanu in Kreftu, čeprav je med obema velika razlika. Medtem ko je Kreft že opetovano poudaril, da mu pri umetniškem ustvarjanju služi za fundament ideologija, katere nosilec je proletariat kot najprogresivnejši razred današnje družbe, skuša Novačan zaviti svoje izrazito meščansko razredno stališče v plašč famoznega svobodnega duha, ki pa v svoji gonji za raznimi »desnimi in levimi mračnjaštvi« ni kar nič svoboden. Avtor »Hermana Celjskega« smatra miselnost z zgodovinsko nujnostjo nastalega in zdaj takisto nujno propadajočega razreda za izvenčasovno in izvenprostorno merilo vseh stvari, dialektika razvoja v prirodi in družbi mu je popolnoma tuja in nepotrebna, zakaj njegov svobodni duh se lahko tudi brez nje kreta po svojem na ozko začrtanem in omejenem krogu. Kot produkt take ideologije je nastal »Herman Celjski«, ki ob pojavu Krefto-

vih »Celjskih grofov« ni le obledel, marveč je tako idejno, kakor oblikovno in vsebinsko ostal daleč zadaj. Njegov tipično malomeščanski, liberalni antisemitizem, združen s takisto primitivnim antiklerikalizmom svobodnega duha, se n. pr. posebno očituje v dialogu med židom in gvardijanom. (»Herman Celjski«, II. dejanje, 5. prizor.) Novačan se je tu očitvidno nekoliko hotel »prikupiti debeli in otipljivi gospej Tendenci«.

Doba celjskih grofov predstavlja moment v slovenski narodni zgodovini, ki je povzročil med našimi poklicnimi in nepoklicnimi zgodovinarji ostra prerekanja o »poslanstvu« Celjskih. Med tem ko vsi količkaj objektivni poznavalci zgodovinskega razvoja izključujejo vsak nacionalizem celjskih grofov, se je na drugi strani pojavila boleсна težnja po narodnih junakih, katerih vlogo naj bi prevzela idealizirana rodovina nemških fevdalcev. Ta težnja se da primerjati edinole s takisto boleštnim hrepenenjem izvestnih slovenskih malomeščanskih plasti, poštati na vsak način velik narod, pa četudi za ceno negacije objektivnih, prirodnih etnografskih meja.

Kreft je postavil vprašanje kot marksist. V svojem obširnem uvodu k »Celjskim grofov« skuša podati idejno utemeljitev svoje formulacije tega vprašanja in nastopa hkratu kot apologet historičnega materializma, opirajoč se na konkretni primer iz slovenske zgodovine in oborožen z obširnim historičnim materijalom, ki popolnoma potrjuje pravilnost marksistične spoznavne teorije. Nič ni odveč, če mimogrede ugotovim, da je Kreft zarezal s svojim uvodom prvo brazdo v nezorano ledino resnično znanstvenega raziskovanja slovenske preteklosti, kjer čaka historika-marksista še obilo hvaležnega dela.

Za Krefta Veronikina življenjska drama ni tragičen slučaj, marveč nujna posledica tedanjih družbenih odnosov, ki jih karakterizirajo prve razločnice konture razrednega boja med fevdalizmom in mlado buržoazijo, prva nasprotja med fevdalnim načinom produkcije in med trgovsko-kapitalističnim načinom blagovne produkcije, med naturalnim in denarnim gospodarstvom.

»Družbena reorganizacija Evrope v srednjem veku je bila rezultat zgodovinsko nujnega kompromisa med germanskim občestvenim pravom (Gemeinschaftsrecht) in rimskim privatnim pravom.«¹

Produkt tega kompromisa, ki je bil mogoč le na izvestni stopnji v razvoju produkcijskih sil barbarskih narodov in spričo njihovega stika z rimsko kulturo, je bil srednjeveški fevdalni družbeni red. Nadaljnja delitev dela v nedrih tega reda je neobhodno terjala nastanek novega razreda trgovcev, posrednikov med srednjeveškimi rokodelci kot blagovnimi producenti. Takisto nujen in

¹ Max Beer: Allgemeine Geschichte des Sozialismus und der sozialen Kämpfe, str. 159—160.

s tem zvezan je bil nastanek sejmov, trgov, mest. Kakor je bilo meščanstvo na svoji prvi stopnji nujno vezano na fevdalizem, tako je z naraščanjem produkcijskih sil v mestu počasi postajala ta vez odveč, da, celo ovira za nadaljnji razvoj. Produkcijske sile so pričele rebelirati proti produkcijskim odnosom, kvantiteta je dialektično prehajala v kvaliteto, v negacijo starega družbenega reda.

Nekatere vzroke nasprotja med fevdalizmom in trgovskim kapitalom v srednjem veku, ki se jih Kreft v svojem uvodu le mimogrede dotakne, medtem, ko jih v drami plastično prikaže, ki pa so potrebni za pravilno razumevanje tedanjih odnosov sploh, »Celjskih grofov« pa še posebej, je prav dobro formuliral Beer v zgoraj citiranem delu:

»Naraščanje števila mest, porast njih prebivalstva, razširjenje trgovske in obrtniške aktivnosti, vse to je privedlo meščanstvo v interesno nasprotje z graščaki. Za nanovo nastajajoče gospodarstvo, delo trgovskih družb in iz njih izviraajočih rokodelskih cehov, je fevdalizem kmalu postal vez. Novemu gospodarstvu je bilo potrebno svobodno gibanje množic prebivalstva: svoboda kupa in prodaje, svoboda, posvetiti se katerikoli obrti ali pa se udingati pri kateremkoli delodajalcu. Fevdalizem pa je temeljil na vezanosti, na periodičnem zamenjavanju zemljišča, na vojaški zaščiti proti odškodnini: vezal je veliko množico prebivalstva — kmete — na grudo, jim vzel svobodo kretanja, nalagal bremena, ki so jim komaj dopuščala, da bi kupili v mestu izdelano blago in razpolagali z njim. Fevdalizem je torej oviral dotok delavcev v mesto in občutno omejil povpraševanje po blagu. Interesenti mestnega delovnega in blagovnega trga so se v teh razmerah morali boriti proti fevdalizmu.

Toda nista trpela le delo in konzum. Tudi produkcija je bila močno prizadeta, zakaj zemljiška gospoda, posvetna in cerkvena, je razpolagala s sirovinami, ki jih je mestna obrt potrebovala za predelavo. Zemljiški gospodje in opatje so imeli gozdove, torej les in kožuhovino; imeli so živino, torej tudi kože in volno; po poljih sta rasla lan in konoplja — vse same sirovine, brez katerih se mestna obrt ni mogla geniti. Ista gospoda, posvetna in cerkvena, je po cestah in mostovih pobirala carino ter tako ovirala in onemogočala promet. Graščinski monopoli na delovno silo, sirovine in promet so bili tisti, ki so ustvarili nasprotje med mestom in fevdalnim sistemom. Mesto se je moralo z nujnostjo zavzemati za svobodo, se potegovati za odstranitev tlačanstva, fevdalizma, katerega osnova je bila kmetova vezanost. Mesto se je zatorej trudilo za odpravo podložništva, nudilo je kmetom svobodno zavetje, še več, trg za poljedelske proizvode, kjer je dobil kmet denarna

² Max Beer: Allgemeine Geschichte des Sozialismus und der sozialen Kämpfe, str. 239—240.

sredstva, s katerimi se je lahko odkupil od podložništva ob prvi priliki, ko je plemič rabil denar. In plemstvo je denar rabilo za opremo, luksus, potovanja. Denarne potrebe plemstva, ki je v križarskih vojnah spoznalo vse dobrote sveta, so od tedaj temeljito rastle.«²

Ob času celjskih grofov se je ta proces že vršil, četudi še ni zavzel tistih širokih plasti, kakor pozneje. Mimogrede bodi omejeno, da so ravno naraščajoče potrebe plemstva, ki so imele za posledico povečano izmозgavanje kmeta, povzročile kmečke upore povsod tam, kjer se je v Evropi ta proces pričel. Slovenski in hrvaški kmečki upori so bili le del tega gibanja in je tisto, kar piše Novačan v svojem pismu iz Kaira, objavljenem v »Jutru« o pomenu »stare pravde«, ne le nesmiselno, marveč celo smešno. Na bazi te razredne diferenciacije je rastla razredna zavest meščanstva, v kateri se je izoblikovala nova ideologija, ki jo v Kreftovi drami zastopa pravdač.

Pravdač je humanist, učenec vseh ideologov, ki so vstajali ob zori meščanstva, ko sta se vzporedno z razrednimi konflikti v tedanji družbi spoprijela v sholastični filozofiji realizem in nominalizem, iz katerih poslednjega se je razvil humanizem, ki postavlja spet človeka v središče vsega dogajanja.³ Pozna vse religiozno-socialne pokrete srednjeveških heretikov z njihovim prakrščanskim komunizmom kot idejno osnovo.

Prvo nasprotje v drami sta pravdač in Herman kot predstavnika obeh vojujočih se razredov. Herman je brutalen in neizprosni, v obrambi svojih razrednih interesov in pravic ne pozna nobenih kompromisov, med tem ko se pravdač zaveda vzročnosti vsega dogajanja. On je filozof in revolucionar, ki ve, da je njegova volja podrejena historični nujnosti in prav zato tako neomajna.

»Vse, kar se dogaja, ima svoje vzroke in se dogaja kot posledica teh vzrokov. Da ste vi grof, ima danes za posledico, da sem jaz vaš podanik. Vi ste vzrok, jaz posledica tega stanja.« (»Celjski grofje«, str. 97.)

Vsi notranji konflikti so posledice vnanjih vzrokov, družbenih odnosov. Ne slučajnost, marveč nujnost.

V boju za človeka-meščana, v svojih debatah s Hermanom in

² »Realisti so poznali le enojne resnice: kar vera priznava za resnično, mora biti tudi na zemlji resnično. Nominalistom pa so bile resnice dvojne: verske in naravoslovne... (Beer: Allgemeine Geschichte des Sozialismus, str. 309—310.) »Bolj sorodni z nominalisti nego s predstavniki renesanse so bili humanisti. Poznavanje grškega jezika in literature, posebno božanskega Platona in stoične filozofije, jim je teoretično sicer dopuščalo prostejše poglede na religijo in etiko, vendar pa so zavestno ali podzavestno ostali pristaši dvojne resnice. Ljubili so Platona, toda Jezusa še bolj, oboževali filozofijo in krščanska načela, spoštovali avtoriteto papeža in avtoriteto razuma. Humanisti so bili prehodni pojav: kažejo tako v preteklost kakor v bodočnost.« (Beer: Allgemeine Geschichte des Sozialismus, str. 312.)

v diskusijah s svojim drugim nasprotjem, z dogmatičnim sholastikom p. Gregorjem kot filozofskim predstavnikom vojujoče se Cerkve, je pravdač podoben Lutru, ki je pred cerkvenim zborom poudaril determiniranost in nujnost vsega svojega dejanja in nehanja z besedami: »Hier stehe ich, ich kann nicht anders.«⁴ Ko na procesu zagovarja Veroniko, apelira na razum in razredno zavest celjskih tržanov, njegov duh, duh prebujajočega se meščanstva, lebdi nad vsemi še po njegovi fizični smrti, ki ni nepričakovana, zato ni tragična, ni poraz. Lebdi nad Hermanovim spoznanjem in obupom, nad izbruhi kmetove nemoči ob koncu zadnjega dejanja, dominira do kraja.

Kreft je v dejanje prav posrečeno vpletel značilnosti tedanjega časa, reakcionarno vlogo Cerkve v razrednem boju, srednjeveško jurisdikcijo in ljubezen, pravico prve noči, sholastično filozofijo in humanizem.

»Celjski grofje« so umetniško podana epizoda, ilustracija enega tistih zgodovinskih razdobj v razvoju človeštva, ko se nekaj presnavlja, ko nove produkcijske sile zmagujejo nad starimi produkcijskimi odnosi in ustvarjajo nove. Dialektika v družbi in prirodi, večni proces razvoja v nasprotjih, vse to Kreft pravilno pojmuje in se ravno v tem loči od vseh tistih slovenskih literatov, ki bi bili tudi radi marksisti.

Oblikovno je delo dobro, dialogi so močno oderski in vzročno utemeljeni, le v uvodu motijo nekateri jezikovno neuglajeni prevodi citatov in prefragmentarična obdelava snovi: medsebojna zveza je včasih prerahla in ponekod je prehod preostro začrtan.

Kreftova drama pomeni z vsem svojim historično-znanstvenim materialom velik korak h končni odločitvi in razbistritvi pojmov v pravdi za celjske grofe. Slovenska socialna literatura je z njo napravila krepek korak naprej. Dobila je prvo vseskozi dialektično zgrajeno umetnino.⁵

Dr. Bodo Kaltenböck: *Armeen im Schatten* (Die Tragödie eines Reiches).

»Delaj, kakor delajo drugi. Pij, Terzy, pij! Koj ti bo stopilo vino v glavo, boš šele razumel, kako je treba živeti na svetu.«

»Zakaj se vojskujejo narodi?«

»Ne vem. Ne sprašuj vedno po vzrokih! Zakaj človek nenadoma zbolji? Zakaj se trese telo v mrzlici? Zakaj bi se ne lotila tudi narodov mrzlica?«

Tako se sprašujeta na strani 266. dva častnika, in to v knjigi, ki popisuje »slavne« boje avstro-ogrske armade v Rusiji in v Italiji. Kaj nas briga, kako so videli ti gospodje oficirji svetovno vojno, bi si kdo mislil. In vendar nas mora to vsaj kolikor toliko brigati, ker se v tej knjigi zrcali naš lastni obraz. Pisatelj je bil namreč častnik pri »Kranjskih Janezih«, pri »Cesarjevičevem polku«. Če drugo ne, opozoriti je vsaj treba slovenskega zgodovinarja na to knjigo, da bo nadaljeval svojo »Zgodovino c. in kr. pešpolka št. 17«, slovenskemu narodu v

⁴ »Tu stojim, ne morem drugače.«

⁵ Izšla je v zbirki »Slovenske poti« pri Tiskovni zadrugi v Ljubljani, kjer se tudi naroča.

pouk in pa zato, da ga bodo ob teh »prijetnih« spominih polnila čuvstva ponosa in zvestobe do konca.

Sicer pa je ta roman kar prirodno nadaljevanje pravkar omenjene »Zgodovine«. Na strani 271. pripoveduje neki častnik o različnih dogodivščinah tega znamenitega pešpolka; pripoveduje, kako se je polk boril l. 1717 pod Belim gradom in kako je takrat nastala pesem o princu Evgenju, »žlahtnem vitezu«. Zapiši to, zgodovinar! Zatakni si svoje lepe lastnosti za klobuk, narod!

Knjiga o vojni! O vojni, za katero še pisatelj sam ne ve, kako je nastala in čemu je sploh. Mrzlica je to, ki se kar nenadoma loti narodov! O, kako naivni so ti oficirji, bo zaropotal slovenski profesor; kaj ne veš, kaj je svetovna vojna? »Svetovna vojna, ki je najbolj razgalila človeka in bi ga bila morala najbolj prečistiti, je za svojo veliko katarzo ukanjena, ker je svet šel preko nje in pripravlja nova nesoglasja.« (Koblar, Dom in Svet, 1933, št. 1.) Je sicer vojna neka mrzlica, toda tej mrzlici se pravi katarza, dragi učenec, in bi morala ta katarza svet očistiti, pa ga ni, ker je šel brezbožni svet preko nje, to je, svet je to katarzo preživel, čeprav bi bila njegova dolžnost, da je v tej vojni poginil. Ker pa pripravlja svet nova nesoglasja, zato bo gospod profesor še doživel to veselje, da se bo svet temeljito očistil prav po njegovih željah, naš pisatelj pa bo imel priliko, spoznati v novih izkušnjah vzroke tem čudnim »mrzlicam«. Sicer pa bi obema gospodoma lahko pomagal na pravo pot naš zgodovinar, ki pravi na str. 4 svoje zgodovine: »Vsa zgodovina človeškega rodu nam pripoveduje, da so morali posamezniki, ljudstva in države z orožjem braniti svojo last in kar so si pridobili s trudapolnim delom.« Ker so bile vojne vedno, kakor pravi zgodovina, zato tudi bodo vedno; in sicer se bori človek za to, kar si je s trudapolnim delom pridobil — najboljši dokaz za to so pač milijoni brezposelnih, ki so se borili po evropskih bojiščih nekoč, danes pa jim »domovine« vračajo dolg v tej obliki.

Sicer pa naj bo temu kakor hoče! Glavno je, da nam je pisatelj priča, kako junaško so se borili slovenski fantje za svojega presvetlega sivolasega vladarja proti svojim sovražnikom Rusom in Italijanom. Genljiv je opis, kako jokajo ti junaki, ko jim častnik čita pismo vladarja po milosti božji, ki ga je pisal otrokom v svoji državi: » — — — Vi ste, otroci, ki ste srcu našega cesarja in kralja najbližji, vi rože moje države, dika mojih narodov in blagoslov njihove bodočnosti. — — — Bog vodi vse po svoji volji. Ker ste vi, dragi otroci, Bogu najbližji, zato vas prosim vaš cesar in kralj, molite, da nas bo blagoslovil in naklonil milost naši stvari. — — — Zato ne nehajte moliti s sklenjenimi rokami, vi majhni in najmanjši! — — — Vi ste izprosili, da je prišel blagoslov na naše zastave in naše vojake — — —.«

Toda zgodilo se je drugače; celo ti dobri podaniki in državljani — Slovenci — so se koncem koncev uprli. Z začudenjem se sprašujejo častniki, kako je to mogoče. Vrnili so se jetniki iz Rusije in te garjeve ovce so okužile vse ostale. Le to je žalostno, da je ta judenburški dogodek samo »blisk nagel«; par strelav in upora je konec.

Knjiga je polna avstro-ogrskega patriotizma. Pisatelj si želi spet stare slave in moči, želi si mogočnih vladarjev, ki bi vladali po milosti božji narodom, ki si tega prav nič ne žele. Vendar pa veje skozi vso knjigo sijajno in skrajno nesebičen avstro-ogrski patriotizem in je torej delo močno — »pozitivno«. Saj so nam takšni neomajni pogledi v tej strašno razrvani dobi silovito potrebni. Zato upamo, da bomo dobili to knjigo kmalu tudi v slovenskem prevodu, da nam ne bo mogel nihče očitati, da nimamo tudi mi svoje zgodovine...

O Hitlerjevi Nemčiji prinaša 5. številka zagrebškega »Književnik« članke: Ivo Mahler, »Njemačka se probudila«; Marijan Mikac, »Nacionalni socialisti i film«; N. Kornjevič, »Književnik njemačkog fašizma«; Roman Rolland, »Otvoreno pismo Gerhartu Hauptmannu«. Dalje prinaša 3. štev. »Kulture«: Wittfogel, »Hitler«; Branko Kojić, »Hitlerov ekonomski program«.

Prejeli smo: Theodor Balk: Neka pamuk govori... M. H. Lorenz: Zašto ratuje Japan? — Agilna Džepna biblioteka (Zagreb, Gundulićeva ul. 24) je spet izdala dve knjižici z zelo zanimivo vsebino. Obe knjižici najtopleje priporočamo.

Ivan Vuk: V znamenju Halleyeve repatice... Iz najdenih zapiskov vojnega ujetnika. Ilustriral Ljubivoj Ravnihar. Založil in izdal konzorcij časopisa »Delavec« v Ljubljani.

Ernst Tiran: Dušica. Risbe izvršil Srečko Pečar. Založil F. Leskovšek, knjigarna, Celje.

Slovenische Erzähler. Deutsch von Joža Glonar, Ljubljana, Nova založba. 1933. 175 str. 30 Din. Tiskala Mohorjeva tiskarna v Celju. V tej zbirki se predstavi Nemcem in nemščino beročim inteligentom vsega sveta prvič izbor prevodov lepe slovenske proze. Zastopa jo dvanajst slovenskih pisateljev s skupno enaindvajsetimi primeri. Knjiga je namenjena v prvi vrsti udeležencem na letošnjem mednarodnem kongresu »PEN« klubov; njim naj pokaže, kaj in kako so oblikovali na tem polju slovenski pisci.

Ernst Ottwalt: Jer oni znaju, šta čine... Izdal Nolit — Beograd (Dobračina 6). — Spet nova knjiga pri Nolitu! Knjiga, ki drži človeka v napetosti od prve do zadnje strani. Roman nosi značilen podnaslov: Roman nemškega sodstva. Pisatelj odkriva pred čitateljem resnične strani pravosodja povojne Nemčije. Delo je zato več kakor navaden roman; to je naravnost kulturno-zgodovinski dokument pravosodja republikanske Nemčije, katere predstavniki so podaljšali in s paragrafi podkrepili cesarsko-vilhelmsko dobo. Visok moralni pomen knjige je v tem, da nikakor ne karikira, ampak skuša biti ves čas stvarna. Ko človek knjigo prebere, vidi, da slučaj Sacca in Vanzettija ni samo amerikska posebnost, ampak, da se tudi drugje godijo zelo čudne stvari, kakor vidimo iz tega romana nemškega sodstva. Knjigo toplo priporočamo.

Marx, »Kapital«, prvo poglavje, prinaša v hrvatskem prevodu 3. številka »Kulture«. Ker to poglavje vsebuje najvažnejši del ekonomske teorije, analizo blaga in menjalnega procesa, analizo dvojnega značaja dela, blagovni fetišizem, zato priporočamo to vsem, ki ne obvladajo nemščine. Borchartova izdaja v slovenščini teh stvari ne vsebuje, zaradi česar ji dotični hrvaški prevod lahko služi za bistveno dopolnilo.

POZOR!

POZOR!

P. n. naročniki!

Sedmi številki so priložene položnice za III. obrok. Kdor še ni plačal II., naj plača takoj oba skupaj, sicer mu list ustavimo!

Sedmo številko smo znatno povečali! Vsaka številka bo lahko tako velika, če se prijavi zadostno število novih naročnikov. Zato pozivamo vse dosedanje naročnike, prijatelje in znance, da nam pošljejo novih naslovov, da naberejo novih naročnikov! »Književnost« je za slovenske razmere prepotrebna revija, ki se mora razširiti in povečati! Naročnina je naravnost malenkostna, zato naj nikar ne oklevajo tisti, ki še niso naročniki, in se naj takoj prijavijo. Naročite lahko od II. ali III. četrtertja naprej! Za drugo polovico leta ima »Književnost« pripravljenih precej zanimivih člankov, ki bodo vzbudili vsesplošno pozornost! Zato ne čakajte! Takoj se prijavite kot naročnik!

P. N. NAROČNIKOM!

»Književnost« stopa s to številko v drugo polletje, odnosno v tretje četrtertje. Šest številčk že leži za nami. Razmere, v katerih izhaja »Književnost«, so težke. Stroški niso majhni, zlasti, ker je »Književnost« v tem prvem polletju izhajala skoraj vedno v povečanem obsegu. Sedmo številko smo spet znatno povečali. Vedno več je aktualnih vprašanj in vedno več sotrudnikov dobiva »Književnost«, tako da je vedno premalo prostora. Že v večih številkah smo opozorili naročnike, prijatelje in znance, da bo treba »Književnost« stalno izdajati v povečanem obsegu. Toda to je samo mogoče, če se število naročnikov zviša. Zato z vstopom v novo polletje apeliramo na vse naročnike, da nam pošljejo novih naslovov, da nam zbero novi kader stalnih naročnikov, ker edino potem bomo lahko »Književnost« povečali. V tem prvem polletju se je pokazalo, kako potrebno je bilo izhajanje »Književnosti« in prav radi tega se mora še bolj razširiti. S to številko je treba plačati III. obrok! Položnice smo priložili in prosimo p. n. naročnike, da nam takoj nakažejo 15 Din. Zamudnikom II. obroka smo sicer še to številko poslali, toda z naslednjo številko jim bomo list brezpogojno ustavili. »Književnost« je odvisna od naročnine! »Književnost« nima nobenih fondov na razpolago, »Književnost« živi samo od naročnine! Zato jo plačujte redno! Stremljenje vsakega posameznega naročnika naj bo, da »Književnost« čim bolj razširi, da dobi novih naročnikov, ker edino potem bomo lahko izpolnili tiste naloge, ki si jih je stavila »Književnost«, ko je začela izhajati. Zato vsi na delo zanjo! Naročnino, ki je res tako nizka, da nižja sploh ne more biti, plačujte redno in če morete dva obroka skupaj!

Naročnina se plačuje v štirih obrokih po 15 Din. — Celoletna naročnina je 60 Din (za inozemstvo 80 Din). Posamezna šte. 8 Din. Rokopisi se ne vračajo. — Tiska tiskarna »Slovenija« v Ljubljani. (Predstavnik A. Kolman.)